

285646

Pr. IOAN MOȚA

42

de ani de gazetărie.

Contribuții la istoria gazetăriei populare din
Ardeal și Banat, — descriind special rolul
foilor populare dela Orăștie:

BCU Cluj Central University Library Cluj

LIBERTATEA

FOAIA INTERESANTĂ

TOVĂRĂȘIA

BOBARNĂCI

cari au atins, înainte de războiu, cea mai largă
răspândire în Ardeal, Banat și Crișana.

ORĂȘTIE, 1935.

Tipografia Astra S. A. Cluj.

Pr. IOAN MOȚA

42

de ani de gazetărie.

Contribuții la istoria gazetăriei populare din
Ardeal și Banat, — descriind special rolul
foilor populare dela Orăștie:

BCU Cluj / Central University Library Cluj
LIBERTATEA

FOAIA INTERESANTĂ

TOVĂRĂȘIA

BOBĂRNĂCI

cari au atins, înainte de războiu, cea mai largă
răspândire în Ardeal, Banat și Crișana.

ORĂȘTIE, 1935.

Tipografia Astra S. A. Cluj.

285646

BCU Cluj / Central University Library Cluj

REDACȚIA "TRIBUNEI" DIN SIBIU ÎN ANUL 1895.

Ioan Dordea, Ioan Moja, I. Rusu Șirianu, Gheorghe Mo'dovan.

Ioan Dolean, Liviu Albini, Septimiu Albini, G. Bogdan-Duică, I. Augustini.

(Mai trăiesc 2 din ei: I. Moja și G. Mo'dovan).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Protoiereu IOAN MOȚA

07(498.7) ✓

42

DE ANI DE GAZETĂRIE

CONTRIBUȚII LA ISTORIA GAZETĂRIEI POPORALE DIN ARDEAL ȘI BANAT

Implinindu-se în toamna anului de față 1935, 42 de ani, decând scriitorul acestor șire am intrat în gazetărie și decând n'am mai încetat a fi, mai mult decât orice altceva, ziarist, — socot că nu va fi fără interes pentru cei ce vor scrie odată istoria ziaristicii, special a celei populare, din Transilvania, să aibă amănuntele și întâmplările pe cari eu le cunosc din viața și dezvoltarea acestei gazetării, lângă care am trăit din leagănul ei.

*

Până la anul 1884, apăruseră în Transilvania mai multe ziare, mai ales săptămânale sau de 2—3 ori pe săptămână, între ele mai însemnate și mai vechi: »Telegraful Român« la Sibiu, întemeiat de Metropolitul Șaguna, și »Gazeta Transilvaniei« la Brașov, întemeiată de Gh. Barițu și trecută apoi în proprietatea fa-

1935
42
189

miliei Mureșanilor, cu apariția de 3 ori pe săptămână.

În anul 1883, »Comitetul Partidului Național Român« din Transilvania, având în frunte pe *Dr. I. Ratiu*, cel mândru ca un stejar și falnic ca un stindard, încunjurat de bărbați de mână 'ntâi, ca *Dr. Vasile Lucaci, Eugen Brote, Aurel C. Popovici, Dr. Daniil P. Bircian, Dimitru Comșa, Nicolae Cristea* și ceilalți, conducători recunoscuți și ascultați, — hotărîră ca, pentru a da un avânt mai remarcabil și un ritm mai viu vieții politice a poporului românesc de aici, să editeze un ziar zilnic, cu totul la îndemâna Comitetului. Aleaseră spre acest scop Sibiiul, ca orașul în care pulza mai puternic viața românească, cu frumoasă tradiție românească și în care trăiau la un loc cei mai mulți dintre membrii Comitetului, deci cel mai indicat ca sediu pentru redacția ziarului.

„Gazeta Transilvaniei“ — zilnică.

»Gazeta Transilvaniei« aflând de hotărîrea Comitetului, dar știind și aceea, că ziarul nu va apare decât la 1 April a anului viitor, — ca să nu fie luată pe dinainte, ceru sprijinul unor fruntași din Blaj, și, cu ajutorul lor, apăru ea întâi, la 1 Ianuarie 1884, ca ziar de zi.

Comitetul Național își dă seama, că dacă până acum, mănunchiul modest de cetitori români nu au susținut nici un singur ziar de zi, acum, existând ca atare »Gazeta Transilvaniei«, la Brașov, ce greu îi va fi aceluiaș public

cetitor, să susțină două ziare! De aceea încercă a câștiga pe »Gazeta Transilvaniei« pentru scopurile sale. Dar familia Mureșan (Iacob Mureșan tatăl, ca Director, și fiul său Dr. Aurel Mureșan, ca Redactor), nu conveniră a pune gazeta lor la dispoziția Comitetului Național necondiționat. Așa Comitetul se văzu cu atât mai vârtos nevoit a-și scoate ziarul său, peste care să fie stăpân nediscutat. Hotărî dar să facă să apară la Sibiu ziarul cu numele:

„TRIBUNA“.

Pentru a oferi publicului un ziar cât mai bine scris, Comitetul pofti ca Director al acestuia, pe scriitorul care se bucura chiar de pe atunci de un bun nume, *Ioan Slavici*. Și apărură »Tribuna« la 1 April 1884. Și ea fu primită cu multă însuflețire de mulțimea covârșitoare a cărturarilor români dela orașe și dela sate, din Ardeal, Banat și Crișana. (Ciudat, și ca un semn prevestitor de rău, când primul număr al ziarului era cules și paginat gata, lucrătorii cari l'au dus la mașina de tipar, l'au scăpat în fața mașinei, de s'a risipit tot, nainte de-a vedea tiparul. Un fior trecu pe toți, că ăsta-i... »semn rău«. Precum a și fost semn rău. După 18 ani, la Tribuna a izbucnit o urită sfășiere între conducători, — despărțindu-se ei în două, — lucru de care mai bine să nu mai vorbim).

Cu »Tribuna« se porni o viață nouă, foarte vioaie națională. Căci scrisul plin de curagiu al redactorilor, dar mai ales strălucitul condeiu de năvelist alui Ioan Slavici, atrăgea, umplea de

hotărâre tinerească, de dor de luptă dârză cu vrășmașii neamului! Un sânge nou, desmorțit și desmorțitor, se vărsa zilnic în vinele cărturarilor noștri. Se simțea cum o luptă superioară celei din trecut, se pregătește. Așa și fu. Zi de zi luptătorii naționali, cari îndrăzneau să-și manifesteze pe față dragostea lor de luptă, sporreau. În doi ani de zile după apariția »Tribunei«, par'că nu mai cunoșteai armia luptătoare ce se ridicase în Transilvania și Banat!

Mai lipsea ceva

Dar conducătorii Comitetului Național înțeleseseră în curând, că înviorarea numai a păturilor intelectuale, nu e de ajuns pentru marea bătălie ce va să se dea de poporul românesc din Transilvania, Banat și Crișana, în contra temușilor săi apăsători, cari nu vor sta nici ei pasivi, ci au să izbească în față valurile luptătorilor noștri, cu toată puterea de stat, ce le stă la îndemână.

În anul 1892, Comitetul găsi necesar să înceapă și chemarea poporului țaran la luptă cot la cot cu cărturarii săi. Și asta s'o facă printr'un tulinic fărmeecat, care să fie o foaie specială pentru popor! — Gândit, hotărît, făcut!

„Foaia Poporului“

Și fiindcă prin acea foaie, *poporul* avea să fie chemat și însuflețit la luptă, i se dete ei numele cel mai simplu și programatic: „*Foaia poporului*“. La 1 Ianuarie 1893, acum 42 de ani.

apăru la Sibiu această foaie, căreia Comitetul îi dăde redactor pe meșterul scriitor poporal *Ioan Russu Șri*. — Și era »Foaia Poporului« un fel de fiică a »Tribunei«, aceasta grăind pentru intelectuali, a doua tâlcuind cele mai alese scrise ale ei, pentru țărani. Căci o inimă și un suflet erau.

Cum cetitorii noștri în popor erau puțini, și ei ceteau doar Calendarele, printre cari foarte mulți pe cel tipărit încă cu litere cirilice de W. Krafft din Sibiu, — editorii »Foi Poporului« crezură că fac lucru mare dacă tipăresc numărul prim din Foaie în mii de exemplare! Le trimiseră pe acestea la preoți și învățători pe sate, și-i rugară să arate țăranilor foaia, îndemnându-i a și-o abona, cu 2 florini (4 lei) pe an. Și ce mare fu bucuria Comitetului și a Redacției, când, după primii 2 numeri apăruți, aflară, că Foaia a fost îndată abonată de aproape 2000 de țărani, cari cereau și numărul 1., pe care nu-l primiseră. Fericiți tipăriră din nou Nr. 1 în a doua mie de exemplare. Și era conducerea națională fericită, că se cetește așa de »mult« în popor!

„*Gazeta Transilvaniei*“ dela Brașov, pentru același cuvânt, de a da și țăranilor ceva de cetit potrivit cunoștințelor lor, dar neputând să scoată o foaie specială poporală, — începuse a-și întocmi *numărul de D mineca* așa, ca să fie acela foaie pentru țărănime. Li înmulți paginile dela 4 la 8 și îi îmbogăți cuprinsul cu mult

material pentru țărănime. Și-l îmbiia abonaților săi, tot cu 2 florini pe an.

Acesta fu începutul gazetăriei populare în Ardeal!

Urmările acestei duceri în popor a gazetei naționale, au fost foarte fericite. Pân'aci țărânii numai așa știau că ce mai e »prin lumea mare«, că se duceau Dumineca după masă la preotul sau la învățătorul, să le spună și lor ce mai scriu gazetele? — Acum ieșeau ei în uliță și se așezau pe laviță sau pe piatra dela poartă, cu »Foaia« lor în mână, și se adunau vecinii din uliță, ca să asculte, și abonatul »Foi Poporului« sau al »Gazetei« de Dumineca, le cețea tacticos, că ce vorbe le trimit »Domniile noastre«, Dr. Rațiu, Dr. Lucaci, și ceilalți, prin foi! — Și când aflau că ce sufăr aceia pentru că îndeamnă pe Români să țină și ei la neamul și la legea lor, cum țin celelalte nații la ale lor, și cum sunt prigonii mulți și prin sate, dacă-și arată inima lor românească, cetitorii și ascultătorii se îndârjeau, și mai mult se întăreau! Duhul național se aprindea, și numărul celor hotărâți pentru luptă, sporea frumos.

Vrednicia acestei rapide înviorări a sufletului luptător românesc, era în întâia linie a foi populare edate de Partidul Național Român, — în parte și a celeilalte.

Scriitorul acestor șire am plăcuta amintire de a fi colaborat la „Foaia Poporului“ d-ia chiar cel dintâi număr al ei. — Aș putea

spune, că am stat și eu lângă leagănul ei și că *am intrat în gaz, tările deodată cu apariția acesteia prime foi populare în Ardeal*. De fapt scriiam de mai nainte, trimițind știri și articolași cu întâmplări din țară, la »Tribuna«, iar după apariția »Foi Poporului«, scriiam pentru ea. Eram pe atunci student teolog în anul al 3-lea al Seminarului teologic din Sibiu.

Arestarea întregii redacții a »Tribunei«.

Stăpânirea maghiară, foarte atentă la orice semn sau acțiune de organizare a mișcării naționale la popoarele nemaghiare, și în deosebi la Români, de a căror trezire, în temeiul instinctului care-i proceea ale celor viitoare vremi întâmplări, — fiind tare îngrijorată, se înarmase cu biciul procurorilor și urmărea de aproape toate mișcărilor Românilor. În deosebi își avea ochii asupra conducătorilor grupați în jurul ziarului »Tribuna«, prin care acei conducători își grăiau hotărârile și îndemnurile lor.

Încă din anul cel dintâi al »Tribunei«, procurorii maghiari o loviră cu mai multe procese de presă. Fiecare proces se termina cu zdrene osândiri la temniță și cu simțite amende în bani. După legea de presă unghurească, fiecare ziar care dorea să facă politică, trebuia să depună la Prefectură o garanție de 10.000 florini, iar cele săptămânale 5000. La proces se dădea ziarului și o amendă în bani, care se

scotea din garanția depusă, și îndată ce garanția era știrbită, gazeta nu avea voie a mai face politică. Nouă ne dădeau pedepse grele în bani, ca doar să nu mai putem întregi garanția și așa foaia să înceteze a mai scrie ceva din viața politică, iar prin închiderea redactorilor, să ne spargă cuibul. »Tribunei« i s'au dat lovituri dese și îndesate. Cel dintâi care a fost tras la bara justiției, a fost însuși Directorul I. Slavici, care se alese cu *un an în hisoare de stat* la Vaș. Din închisoare, politică nu putea scrie, dar articli literari, da. De acolo a scris el în foiletonul »Tribunei« plăcutele și interesante sale »Scrisori către un preot tiner«... După împlinirea pedepsei înse, nu mai rămase la »Tribuna«, ci se întoarse la București. Ci sămânța bună ce fusese sămănată, căzuse pe pământ bun. În locul lui Slavici, conduceau și supravegheau membrii din Sibiu ai Comitetului, iar redacția o îndrumă, ca Director, Septimiu Albini. Și, pentru ca procesele să nu poată goli redacția de muncitorii săi principali, ziarul își puse »responsabil« pe un tipograf credincios sau pe alt intelectual mai puțin indispensabil. Și lucrul mergea, par'că mai inimos, înainte. Acest fapt înfurie pe procurorii maghiari, căci n'o să poată sparge cuibul urgisit de ei. — De acum pedepsele cu închisoare ziarul le îndura mai ușor. Mai greu însă pe cele în bani, după ce întreaga întreprindere (ziar și tipografie) se înființase ca Societate pe acții, cu un capital abia de 40.000 florini (pe atunci mulți bani). Prin procese, tot tre-

buind să întregească, întreprinderea avea per-
deri, cari după un timp, o și siliră să lichideze.
Acționarii și-au pierdut tot capitalul, dar nime-
nea n'a murmurat. Erau mulțumiți cu câș-
tigul moral-național al întreprinderii. — Și acela
era mare!

*

În toiul acestor sforțări a puterii maghiare
de a sparge cuibul dela »Tribuna«, atotputer-
nicii aflară de bine să cerce a-i da »Tribunei«
o lovitură, care doar o va înfrânge. În anul 1893
pentru un alt articol, se făcu ziarului un nou
proces, nu mai știu al câtelea. Când redactorul
»răspunzător« s'a prezentat la judele instructor
și acela i-a cerut să numească pe autorul arti-
colului încriminat, acela i-a răspuns:

— Nu știu cine l-a scris. Dar primesc eu
toată răspunderea pentru el.

Magistratul instructor, furios, îi spuse: —
»Nu primesc răspunderea ta! (deși era perfect
legală), ci îți cer să-mi dai pe autorul artico-
lului, că de unde nu, înfundă pușcăria **toată re-
dacția!**«

»Responzabilul« răspunse liniștit: Nu vi-
pot da, **și nici nu s dator să vi-l dau, de 'n-
dată ce eu primesc răspunderea pentru articol.**

Un interogator celebru.

Peste câteva zile, lucru fără pereche de
straniu și nelegal se petrecu: **Toți redactorii
„Tribunei“ fură citați la judele instructor.** —
Aci începu interogatorul lor:

— D-ta, d-le *Septimtu Albini*, ce însărcinare împlinești în redacția »Tribunei« ?

— Sunt Directorul ei, care scriu articli principitari, urmărind pressa germană și franceză.

— D-ta, d-le *Augustinu* ?

— Eu sunt redactorul pentru limbile slave și om de legătură între națiunea mea slovacă și cea română. Culeg informațiile ce ne privesc din ziarele slave (slovace, sârbești, rusești) și trimit la ziarele slave informații de aici.

— D-ta, d-le *Rusu-Șirianu* ?

— Sunt redactorul care urmăresc pressa română din București și de aici, și presa maghiară, — culegând din acelea ce ne interesează.

— D-ta, d-le *Liviu Albini* ?

— Eu urmăresc mai ales chestiile de drept, polimezând cu presa maghiară și germană, — și supraveghez și administrația Institutului.

— D-ta, d-le *Dordea* ?

— Eu sunt cronicarul ziarului. Culeg știri de tot felul, mai ales din foile române și maghiare ce vin la redacție, și revidez și potrivesc corespondența din provincie.

— Dar dl *Eugen Brote* nu vine la redacție și ce rol are d-sa la ziar ?

— Dl Brote e unul din Directorii politici, cari nu fac parte nemijlocită din redacție, dar vine pe la redacție, ca și alți membri ai Comitetului, dă directive, arată principiile după cari să lucrăm, uneori mai scrie și d-sa, ca și alții, articli de directivă, principitari.

— Alți redactori interni, nu mai sunt ?

— Nu. Dar ne scriu mulți din afară...

Și a zis atunci Judecătorul către Procuror:

— *Mică dar minunat organizată Redacție!*

Și se vede că tocmai fiindcă așa minunată au aflat'o, se înțeleseră să-i dea o lovitură fără pereche nici în istoria proceselor de presă ungurești: Pe E. Brote, rectorul sufletesc al ziarului, neputându-l socoti membru al redacției, îl lăsară în pace. *Pe toți cei ce-i înșă, îi chemară în judecată*, pentru articolul care-i înfuriase! La desbatere îi osândiră la câte 2-3 luni de temniță ordinară!

Alți redactori la »Tribuna«.

BCU Cluj / Central Library
Eu — la »Foaia Poporului«.

Comitetul Național chemă îndată alți redactori la „Tribuna“, pe *Cornel Pop Păcurar*, *Cornel Scurtu* și pe tinerul student *Ioan Doleanu*, — iar la „Foaia Poporului“ mă chemară pe mine (aflându-mă eu în Seminarul teologic din Sibiu).

Așa, la 1 Novembre a anului 1893, — adecă acum 42 de ani, — intrai eu în redacția zărelor oficiale ale Partidului Național, ca redactorul gazetei lui pentru popor, — și de atunci până azi, de această gazetărie pentru popor, nu m'am mai despărțit.

Ce ani frumoși!

În redacția „Tribunei“ și „Foi Poporului“ am trăit eu anii cei mai înălțători ai luptei na-

ționale prin gazetărie. Căci în curând, în anul următor 1894, avu loc Marele *Proces al „Memorandului”*, cu splendida manifestație a poporului român, răvărsat în număr de 20.000 la Cluj, din munți și din câmpii, din tot Ardealul, Bănatul și Crișana! Ce muncă nervoasă, iritantă, încordată, dete acest proces gazetarului! Ce întimpinare îi făcurăm, când el se sfârși cu osândirea tuturor membrilor Comitetului dela 1 an până la 4 ani închisoare! — Și ce vâlvă când într'o zi de toamnă, organele poliției, fără a-i preveni, *i ridicară ne toți din casele lor* și-i încarceră în tren, sub aspră pază, și haid' cu ei *la Seghedin și la Vot!* — „Tribuna“ fulgera zilnic în articli ca de foc, pe volnicii nebuni ai puterii de stat maghiar, iar eu le „tâlcuiam“ și încă mai mult oleiu pe foc puneam, prin „Foaia Poporului“, — ca să ardă tot poporul.

Așa foaia prindea și se răspândea frumos. Eu o luasem în samă având vre-o 2500 de abonați, și în doi ani și jumătate, cât am stat la ea, am săltat-o la 7000 de abonați, încât erau foarte mulțumiți membrii Comitetului și acolo în închisori și după-ce au fost liberați și s'au întors între noi.

O fotografie din acele zile.

Era mult suflet și credință neclătinată în acele redacții, — iar dintre redactcri, pentru a ține mereu și viu contact cu lumea românească din toate părțile, — cel puțin câte unu, ba și doi, erau tot pe drumuri prin țară, la cutare

adunare poporală, la o sărbare mai de seamă, la petreceri ce urmau după producții. — Abia odată, într'o zi de Maiu 1895, ne-am întâmpilat toți redactorii acasă... Atunci Septimiu Albini, șeful nostru, ne spuse :

— „Uitați, camarazi, așa nu ne-am mai văzut par'că niciodată, toți în Redacție! Ca amintire, haid, mergem și ne fotografăm la olaltă, spre aducere aminte...”

Am ieșit așa cum eram în redacție și ne-am fotografiat, cum se vede în fotografia dela pag. 3.

La „Revista Orăștiei“.

Fiind eu de fel din județul Hunedoarei, — în toamna anului 1895 mai mulți fruntași din Orăștie, mă învitară stăruiitor, să vii aci în județul meu, unde dâșii înființaseră o foaie locală „*Revista Orăștiei*“, având redactor pe d. *Dr. Silviu Moldovan*, proprietar-director pe *Arnel Ponovici Barclan*. I-am ascultat și am venit, primind redactarea foii.

Era chiar în ajunul marelui praznic național maghiar, al »Milleniu«-lui, a împlinirii de 1000 de ani, de când au venit Ungurii în Europa. Guvernul din Budapesta își puna capul ca să ducă din toate colțurile țării și din toate neamurile, închinători la ziua praznicului lor. Dela Orăștie și din jur voia să ducă chiar »Călușeri« să le joace... Dar eu pornii prin »Revista Orăștiei« o dârză campanie împotriva participării poporului nostru la praznicul de bucurie al Ungurilor. Căci vor fi având ei de ce se bucura,

dar noi? Pentru-că de 1000 de ani ne calcă în picioare ori-ce drept, ne zmulg rodul muncii noastre din mâni și se îmbuibă ei din el? Nu putem fi așa de neînțelegători. — Nu numai, ci când conducerea Județului hotărî o Adunare festivă și cu ceva serbări, la Deva, gazeta noastră sfătui pe Români, ca din toate satele să înainteze *protest* contra acestei serbări, care se face pe cheltuiala noastră, a locuitorilor! Și toate comunele, vre-o 400, înaintară un bărbătesc Protest, după modelul ce le trimisesem în foaie. Și nu s'a dus nici un Român la Pesta, și n'a luat nici unul parte la sărbătoarea dela Deva. În toate, foaia își avea partea sa de vrednicie! Cluj / Central University Library Cluj

La „Telegraful Român“.

În vara anului 1898 am fost chemat în redacția ziarului „Telegraful Român“ dela Sibiu, organul Metropoliei ortodoxe. Am stat însă aci abia 1 an de zile, căci în anul următor, 1899 am fost readus la Orăștie, ca preot.

Aci „Reuniunea Economică“ românească, folosindu-se de revenirea mea în acest oraș, începî editarea unei reviste economice, variată și bine îngrijită, numită:

„Bunul Econom“.

a cărei redactare mi-o încredință mie. Am îngrijit de ea timp de 2 ani, fiind de bun folos plugărimii.

Dar în a. 1901, marele întemeietor și conducător al băncii „Ardeleana“, *Dr Ioan Miha*, se retrase din postul de Director al băncii, primind a fi Președintele Consiliului de Administrație (al Direcțiunii). Banca își căuta acum alt Director, care să fie vrednic a sta în scaunul înaintașului său mult prețuit. Și truntașii băncii se opriră asupra persoanei finerului avocat *Dr. Aurel Vlad* din Deva, care în câțiva ani decând se stabilise aci, își câștigase deja un foarte bun nume. — Dr. Vlad primi și veni.

Fire de luptător înse, Dr. A. Vlad nu se mulțumi a îngriji numai de conducerea Băncii în vechiul ei spirit de institut cu marcat rost cultural și național, ci se simțea atras să dea un îmbold nou vieții naționale românești din întreg județul, ba și în afară de el. Să-i aplice acestei vieți directive noi, mai pline de bărbăție. Dar pentru a o putea face aceasta cu bună nădejde, — îi trebuia la îndămână un organ de propagandă, o foaie. — Știindu-mă aci, în conversațiile ce le aveam, ajunserăm repede la ideea și hotărârea, de a întemeia aci o foaie politică, militând prin ea pentru o altă ținută în viața politică de obște, o ținută care să zmulgă din amortirea lui tot neamul. Căci însuși poporul dorea o astfel de schimbare, după avânturile cu cari îl deprinseseră sforțările cu „Memorandul“, cu mersul la Viena, apoi cu marele lui Proces. — Înțelegerea fu ușor făcută. Chibzuirăm asupra posibilității de edare a unei foi noi, deocamdată săptămânale. Hotărîrăm s'o

edăm. Aleserăm foii și un nume, care să-i arate rostul. Și hotărîrăm să-i zicem:

„LIBERTATEA“

adecă gazeta care va lupta pentru *liberarea* și *libertat a* neamului românesc din starea lui de robie în care tânjea.

• Pentru ca întreprinderea să aibă mai mulți soți de izbândă, Dr. A. Vlad spuse: „Programul ce am întocmit pentru noua gazetă, îl voi trimite la prietenii mei, la foști colegi și contemporani, invitându-i să-l subscrie și ei, ca „fondatori“ și soți de idei.

Și iscăli ră programul nouăi foi 25 de bărbați politici tineri și entuziași, avocați, medici, ingineri, preoți, negustori, și alții. Iată numele lor :

Dr. Aurel Vlad,	Dr. Alex. Vaida-Voevod,
Dr. Victor Bontescu,	Ioan Moța,
Dr. Lucian Borcia,	Dr. Octavian Vasu
Dr. Aurel Cosma,	Dr. Aurel Oltean,
Dr. George Adam,	Dr. Samoil Vladoane.
Dr. Gavril Suci, u,	Ilarie Chendi,
Dr. Tiț Malaiu,	Dr. Nicolae Comșa,
Dr. Zosim Chirtop,	Dr. Ioan Marghița,
Dr. Valer Moldovan,	Dr. Alex. Fodor,
Dr. Victor Onișor,	Ionel Comșa
Dr. George Măcelar,	Ioan I. Vulcu,
Dr. Romul Dobo,	Dr. Iustin Pop,
	Dr. Liviu Tămășdan.

Redacția și toată grija de noua foaie, mi se încredință mie. Așa apăru la 1 Ianuarie 1902

întâiul număr din »Libertatea«. Și pornirăm îndrăzneți la luptă pentru părăsirea passivității, care era, în acel moment, încă politica oficială a Partidului Național față cu alegerile pentru parlament.

În cuvântul de pornire la drum, aduceam aminte cetitorilor noștri de felul cum au plecat mândrii Dorobanți la războiul de scuturare a jugului turcesc :

*Plecat'am nouă din Vaslui
Și cu Sergentul zece,
Și nu era zău nlmănu
În piept inima rece!
Ne dase nume de „Curcani”
Un hōtru bun de glume,
Noi am schimbat lângă Balcani,
„Porecla”, în — renume!*

Și s'au întors »curcanii« acasă purtând, strălucitoare, pe pepturile lor, „Virtutea Militară”.

Așa, ziceam, plecăm și noi, ceata de fondatori ai acestei foi, la război *contra Turcilor noștri!* Și ne rugăm lui Dzeu să ne întoarcă din luptă purtând pe piept medalia „*Datorința împlinită*”, pe care e așa de plăcut s'o simți atârnându-ți pe peptul sufletului...

Și „Libertatea”, cu așa program, fu bine primită de cărturarii neamului. Scrisul ei era chiar dintru început, urmărit cu multă luare aminte, pentru nota nouă de vioiciune în luptă, de dârzenie și intransigență, pusă în îndrumarea vieții de obște a neamului.

Articlii iscăliți de Dr. A. Vlad, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Dr. Victor Bontescu, Dr. Valer Moldovan și de mine, erau urmăriți nu numai de cercurile intelectuale românești, ca și mai ales de presa maghiară ardeleană, care din „Turnul de Veghe“ (rubrică specială în ziarele lor, pentru urmărirea și denunțarea mișcărilor națiunilor nemaghiare), atrăgeau încruntate luarea aminte a procurorilor maghiari, pe cari îi asmuțau asupra focului aprins la Orăștie, și în deosebi asupra celor ce hrăneau acel foc cu cărbunii aprinși ai inimilor lor... Căci și era duh și suflet în scrisese grupării noi tinerești, la care se alătura și câte un „bătrân“ greu la vorbă și la sfat, ca **Dr. Ioan Mihu**, care scrisese în numărul 11 al Libertății un remarcabil articol asupra politicei noastre naționale, care avu mare răsunset și fu comentat în ziarele dela Arad și Sibiiu, între alții de chiar **Partente Cozma**, Directorul „Albinei“, bărbat la fel cu mare greutate. — Amicul **Ilarie Chendi** scrisese dela primul număr al „Libertății“, avându și rubrica sa specială zisă „Cronica mea“, iscălind „Fidelio“. Făcea aci o plăcută revistă și critică literară, cu amintiri despre Coșbuc, Caragiale, Vlahuță, etc. și comunicări din viața artistică și culturală a Capitalei București, întrucât ne privea și pe noi.

Prima lovitură.

Dar abia ne trecu jumătate de an mai în pace, și Procurorii maghiari se simțiră îndemnați a ridica măciuca lor, ca să ne lovească și

nimicească. Prilej găsiră în toamna aceluia an. Cel dintâi care avu norocul să cadă pe mâna lor, am fost eu. — Iaca din ce prilej

Ungurii înălțaseră în piața Clujului trufașa statuă equestră, ce se vede și azi acolo, a Regelui „maghiar“ Mathia (Matyáš, cum îi zic ei). Pe ziua de 11 Octombrie hotărîseră desvălirea Statuei, cu zgomotoasă paradă. Să sune și răsune în jurul ei surle și tobe și să se vânture pleavă de vorbe. Aveau să se fălească cu Regele Mathia, lucru mare, căci mai rar pe lume așa rege ca Matyáš-ul lor, sub a cărui domnie a fost în Țara Ungurească odată *dreptate!* Odată ca nici odată, nici înainte, nici după aceea! Insuși poporul maghiar îl pomenește și azi, prin cuvintele: „Meghalt Mátyás, vele az igazság!“, — „A murit Mathia, și cu el dreptatea!“

Dar noi știam că slăvitul lor Mátyás, *Mathia*, a fost *Român!* Doar mama lui a fost zugrăvită pe un perete din sala de festivități din Castelul Corvineștilor dela Hunedoara, în haină albă, românească, modestă și cuvioasă. Și acea icoană, prețios document istoric, a fost făcută să dispară numai în vremea din urmă, la o renovare și zugrăvire de nou a Castelului. Pizma maghiară a făcut să i-se peardă urma, ca să nu mai grăiască atât de tare despre origina legendarului Rege!...

Cum puteam noi, grupa de tineri luptători pentru dreptate dela „Libertatea“, să lăsăm să treacă această sărbătorire alui Mathia la Cluj, fără să le zvârlim în obraz adevărul, *dreptatea*,

asupra rătoelilor lor? — Am hotărât să întimpinam sărbătoarea cu un articol vrednic de însemnătatea zilei. — Și cum dintre noi, cel care scria mai înflorat, mai cu adieri de poezie, mai într'aripat, era Dr. Victor Bontescu, pe el l-am însărcinat, și el a primit bucuros, să scrie articolul-„salut“ pentru desvelirea Monumentului Mathia la Cluj! — Dar cum, cum nu, zilele treceau, desvelirea era aci, și ziua apariției foi era ca mâne, și Dr. Bontescu nu a trimis articolul mult așteptat și care avea să fie foarte inspirat. — M'am pus atunci repede și am scris eu unul, cum m'a tăiat, năcăjit, capul și cum mi l'a dictat inima... Mulți mi-au spus că articolul a fost frumos și inimos. Eu îl aflu și azi așa. (Cei ce, curioși, ar dori să-l cetească, îl găsesc adaos la sfârșitul acestei broșuri).

Proces...

Ungurii din „Turnul de Veghe“ își mușcară buzele cetind „salutul“ „Libertății“, în care văzură glasul grupării îndrăznețe de tineri politici, din jurul acestei foi, — și asmuțară, dornici de răzbunare, pe Procurori asupra gazetei. Aceia se ridicară în jețurile lor și peste o lună de zile, ne poftiră să stăm față pentru ce am scris. Redactorul răspunzător arătă la Judecătorul de instrucție, că eu am scris articolul. Citat, declarai, că da, eu l-am scris. Bun. — Peste 2 luni proces. Judecătorii mei își aveau scaunul de judecată, așa cum se spunea în articol, acolo în umbra Statuei Regelui Mathia... Deși nu vătămasem cu nimic memoria vestitului Rege, ci

chiar i-o slăvisem, — pigmeii cari se tâmâiau reciproc cu vorbe false la picioarele lui, în ziua măririi lui, mă osândiră, zicând că am așîțat prin articol pe Români împotriva Ungurilor, ba am și preamărit pe Memorandiștii cei osândiți de acelaș Tribunal din Cluj. Pentru prima vină: așîțarea la ură, care e politică, mi se cădea „arest de stat“ (care e suportabil, fiind o închisoare domnească), dar pentru vina a doua: »preamărirea« unor osândiți legal, se dă temniță ordinară. Când cineva e judecat și pentru una și pentru alta, va primi pedeapsa cea mai aspră, doar că scăzută cu ceva. Asta era situația mea, după acuza ce a ridicat Procurorul asupra mea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În fața juraților și Tribunalului, eu am avut ținuta pe care o aveam toți cei cu procese politice: N'am răspuns judecătorului la nici o întrebare ce mi a pus ungurește, ci a trebuit să aducă un tălmaci, care să-mi spună românește, ce mă întreba judecătorul, și apoi lui să-i spună ce i-am răspuns eu. (Deși eu știam ungurește, și magistratul românește). — La un loc, pe când notarul de ședință citea în ungurește articolul meu, am băgat de seamă că într'o zicere au lăsat afară pe un *și*, prin ce se diforma cu totul înțelesul frazei. I'am făcut observare, că acolo lipsește traducerea lui *și* și așa se scoate alt înțeles. Atunci Președintele zise juraților: „Vedeți, spune că nu știe ungurește și ne silеște să folosim tălmaciul, și el distinge așa o mică nuanță în traducere! Din asta reese ce

verfid è!“... Adecă mă lucra bine la jurați!... M'a apărat Dr. A. Vlad cât a putut d-sa mai bine. Dar aș! toate argumentele, cele mai luminate, boabe în părete! Mi s'a dictat pedeapsa: **Un an temnița ordinară!**

Am apelat sentința la Curia (Casația) din Pesta. Căci aveam acolo un înalt judecător român, care speram că va interveni să se domolească sălbatică judecată a strechiaților dela Cluj. Curia a nimicit sentința. Ca și cum ar fi spus Tribunalului: Ia-o mai domol. Ce naiba, un an de închisoare de stat, aș mai zice, dar de temniță ordinară?!—

Peste 1/2 an procesul s'a judecat de nou de același Tribunal. Și bravul Tribunal dela Cluj, a răspuns la avizul Curiei, **dându mi de nou același an întreg de temniță ordinară!**— Am apelat iarăși, și acum Curia mi-a redus ea pedeapsa la **2 luni** temniță, pe cari le-am și împlinit în arestul Tribunalului din Cluj. Când am trecut pe lângă statuia lui Mathia, ca să merg la închisoare, privindu-l cam înciudat că pentru el am să stau închis două luni, Regele mi-a părut că mă privește cu bunătațe și zicându-mi: „Ce să-ți fac...? Ai cam avut dreptate când ai zis, că cu mine de-odată a murit dreptatea...”

*

Incheind anul prim.

— Am încheiat anul I. al foii, în care am avut acest prim și răsunător proces. El nu ne-a

făcut prea mare rău. A chiar atras atenția asupra foii și a luptătorilor din jurul ei. — Totuși eu, dorind să dau soților fondatori, o dare de samă asupra mersului foii în primul an, a trebuit să le arat, că, — deși ne-am ferit de orice cheltuială pe care numai am putut-o înlătura, și că numai eu singur am avut „salar“ dela foaie, anume: pentru redactarea ei, ca și pentru administrație, (întroducând în registru toate întratele și eșitele foii), — am primit numai 30 (treizeci) de coroane lunar, — totuși anul prim s'a încheiat cu ceva pierdere, pe care domnii fondatori să binevoiască a o coperi, contribuind fiecare cu 36 coroane. Atâta tot. Au trimis 21 de inși cota lor, ceilalți nu, spunând că au subscris programul foii ca sprijinitori ai politicei ei, dar nu și pentru sprijin material.

Așa am intrat în

Anul al 2-lea.

Acest al 2 lea an a fost mai bogat în întâmplări cari să atragă atenția asupra foii și grupării. În acest an, în luna Maiu, am avut al 2-lea proces și și pășirea dlui Dr. Vlad ca deputat la Dobra, — fapte cu mare răsunset.

Pentru procesele ce au urmat, n'am mai expus pe autori, căci așa dorința Procurilor unguri de a ne sparge casa, prea li-ar fi ieșit pe ușor în plin. Ci răspunderea a primit'o mai departe redactorul „răspunzător“.

Al 2-lea proces.

Al 2-lea proces l'am avut în Maiu 1903. După osânda grea din procesul prim, pentru a

întări pe cetitori, am scris un articol „*Sus inimile!*... arătând că nici pedeapsa aceea grea n'are să ne înfricoșeze! Procurorul a văzut „agitație“ și preamărirea celui osândit, și pac!, proces. A fost judecat redactorul nostru *Iuliu V. Ioanovici* în 15 Maiu, la: *5 luni temniță ordinară!* — Cu o zi nainte (în 14 Mai) fusese osândit în aceeași sală, de aceiași jurați și magistrați: *Dr Casiu Maniu* (fratele dlui Dr. Iuliu Maniu), la „*an închisoare de stat* pentru un articol publicat în „Tribuna“ din Sibiu. Lumea românească își îndreptă și mai mult privirile asupra foii prigonite.

Primul rod.

Dar faptul cel mare, care este o mândrie și a „Libertății“ în anul al 2-lea al vieții sale, e: pășirea lui Dr. A. Vlad în alegerea dela Dobra, care se sfârși cu strălucita lui biruință și dete *primul rod*, un frumos rod, al politicei activiste inaugurată prin „Libertatea“. Murise deputatul cercului, și guvernul, sigur de reușită, își pusesse candidatul, său ungur. Di Vlad păși și dânsul. Veniră mulți pretini politici de-l ajutară umblând prin cerc în toate satele, dar mai mult ca toți lucra gazeta, scrisă cu multă inimă și trimisă pe la toate casele. Candidatul român bate pe doritul guvernului. Biruința stârnește o explozie de bucurie în popor și între intelectuali. — Dr. Vlad se prezintă, singur cuc, în numele popoului românesc, în parlamentul din Pesta. Pășirea lui sigură, ca și cum demult ar fi fost tot acolo, ținuta și vorba lui sinceră și clară, îl face

simpatic chiar și multor dintre Maghiari. Nici presa maghiară nu-l ia în deșert, ci aproape îl admiră. — „Libertatea“ are material foarte interesant și important din toate aceste întâmplări. Ea e citită tot mai mult.

*

Totuși, la sfârșitul anului al 2-lea, administrația ei e nevoită a arăta fondatorilor, că și acest an se încheie cu ceva deficit, mai mic însă ca cel din anul prim. Dacă cei ce au dat în anul prim ajutorul lor, vor da de data asta numai câte 25. coroane, se copere deficitul. — Au mai dat 11 inși, ceilalți mi-au scris: să iau eu singur asupra mea toată grija foii, căci ei nu au răgaz a se ocupa de ea, și nu pot purta grijile ei materiale. Același lucru mi l'au cerut și cei cari mai deteră și a doua contribuție a lor.

Rămas singur la foaie.

Așa foaia rămase, în anul al 3-lea, cu totul în grija mea, fondatorii renunțând la ori-ce grijă pe viitor de ea. Doar că o abonau.

Această retragere a fondatorilor nu e însă a se căuta în micile deficite ale foii, — ci mai ales în altceva: Curentul pornit prin „Libertatea“ avea acum susținători în ziare de zi, ca „Tribuna Poporului“ dela Arad, „Telegraful Român“ dela Sibiiu, și chiar „Drapelul“ dela Lugoj, care a îndemnat în ajunul alegerii pe Dobreni, să voteze cu Vlad, deci era și el pe jumătate câștigat ideii, și doar de formă mai susținea politica oficioasă. — Așa apoi cetitorii intelectuali aveau

unde urmări discuțiile pe larg, în ziare de zi sau cari apăreau de mai multe ori pe săptămână, și nu-i mai interesa, așa ca mai nainte, ce se scria în foaia noastră săptămânală.

De-o fi una, de-o fi alta, eu mă trezii în anul al 3-lea stând singur lângă foaie și trebuind să mă gândesc acum, ce e de făcut cu ea? Imi ziseiu: E rău așa, dar — poate că și acest rău e spre un bine. Pân'acum colaborările, foarte prețioase, ale fondatorilor, desbăteau idei și principii însemnate, predate în limba literară înaltă. Așa fiind, poporul țaran nu avea folos de „Libertatea“, neînțelegând cea mai mare parte din ea, și — nu o abona. — Voiu face eu acum alt-ceva: ***A n să prefac „Libertatea“ în foaie cu totul și în întregul ei populară!*** Va fi încălzită de același spirit. Va susține cu aceeași căldură același curent. Va sta perfect pe aceeași linie de conduită politică, — ***dar despre toate va scrie în limba ușoară populară,*** făcându-o prin aceasta să străbată în cercuri cât mai largi în masele țărănești!

Va fi acest lucru de două-ori folositor: O mișcare, cum e și asta activistă, fie ea cât de cuminte și folositoare și iubită de cărturari, va reuși numai pe jumătate, sau nici atât, dacă nu va avea la spate mulțimile poporului. Foaia scrisă pentru popor, va aduce mișcării real folos, și și ea, ca foaie, va fi salvată, având cetitori de ajuns din popor.

Și-mi pregătii acum planul nou de redactare, acomodată pentru viitor.

**Cum are să fie
o gazetă populară?**

Eu cunoșteam plăcerea cetitorilor de ziare. Pe atunci „ziarul“ nu era, ca cele mai multe de azi: o morișcă suflată de vânt politic dela Alfa la Omega. Ci ziarul bine îngrijit era așa: Își avea rubricile sale distractive: foiletonul, în cap cu o poezie, urmată de o schiță sau o nuvelă; își avea și rubrica „romanului“, original sau traducere din cele celebre streine; avea rubrica „Fel de fel“, variată, interesantă. Cetitorii dintr'o familie, femeile și cei tineri, *de aci încep citirea ziarului*: dela literatura rumoasă, purtătoare prin lumi de vis, nuvela, romanul, felurimile, — apoi trece la Știrile zilei, cari în ziarul bine îngrijit, sunt și ele foarte interesante, alese, ca felurimile, doar că-s mai de actualitate, — și numai apoi trece la paginile și rubricile economice și politice. Și în multe case, acești cetitori ai părților distractive ale gazetei, fac să fie abonată gazeta.

Mai știam și aceea, că poporul e totdeauna iubitor de *astfel* de cetiri desfătătoare, ca și tinerii și femeile din casă, căci la atât s'a ridicat și gustul lui »literar«. Li plac pilduri, istorisiri de grozăvii, poezii, mai ales populare, — așadar îi place aceea ce este »foiletonul« într'un ziar.

**Nu un foileton,
ci o foiță întreagă.**

Eu mă hotărîi la ceva nou: Voiu da o altă întocmire »Libertății«: Voiu desvolta »foi-

letonul« ei neasemănat mai mult, dând cetitorilor nu o rubrică »sub linie« cu o poezie sau o schiță ceva, ci am să-i dau o *foaie nouă întreagă*, cu material desfătător! Nu o poezie, ci 2—3; apoi o schiță, o poveste, o nuveluță, o rubrică de »Poporale«, poezii din popor cari se aud la horă, la secere, la șezătoare; o rubrică de haz (glume). Și — peste toate, — foia să fie *ilustrată*, având să aducă chipuri interesante pentru cetitorii din popor.

La sfârșitul anului al 3-lea, așa mă hotărîi să-mi cerc norocul. Pregătii »Libertatea« de Crăciun cu toată grija și-i adăugai cel dintâi număr din noua foaie, botezată:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

»FOAIA INTERESANTĂ«,

împodobindu-i fața întâi cu chipul senin și dulce alui *Avram Iancu*. în haină albă de Moș, cu mâna dreaptă pe tun, pe-un tun de-al lui, de cireș, simplu, dar bun! Era acest chip un simbol, era »programul« care spunea că în ce duh se va scrie această foia... Incolo cetiri drăguțe și scurte. — Și mersă acest număr de »Libertatea« cu »Foaia Interesantă« împreună, în mii de case țărănești, în care nu era cunoscută. Și cum la Crăciun oamenii au vreme să cetească, să asamene și să chibzuiască, oare care foaie-i mai bună, — văzui că un mare număr de țărani veniră ca abonați la cele 2 foi ale noastre. Numărul abonaților se ridică la *îndoit*. Foaia era salvată! Salvată mai ales prin adausul literar ilustrat! Căci nimeni pân' acum nu dase

țaranilor o foaie »cu chipuri«, cu plăcute chipuri, și cu cetiri așa alese. Și pe un preț așa de mic: »Libertatea« tot cu 4 cor. pe an, iar »Foaia Interesantă« cu numai 1 cor. pe an, — deci amândouă cu 5 cor. Indesebi le plăcu, aflând că și ei, cetitorii din popor, vor putea trimite poezii populare bine alese, și își vor vedea numele tipărit în foaie, ca trimițători ai poeziilor.

Fu an-nou bun și pentru noi și pentru abonatorii de foi din popor. Și m'am convins, că era așa cum am prevăzut: Când abonatul își căpăta foaia lui, întâi »Foaia Interesană« o lua în mână, și începea cetirea ei cu... poeziile populare, apoi cu glumele, după ele cu povestea, cu znoava, și numai apoi cetea cele din pagina 1. în care găsea chipul cutărui om alui Dzeu sau a unui bun luptător național, cu istoria lui, ca pildă și pentru alții. — Abia după asta trecea la »Libertatea«, începând a o ceti și pe ea — dela »Noutăți«, apoi articli mai ușori, și numai la urmă cetind și articlii cei cu »politica«.

Acesta-i cetitorul din popor și așa-i place lui gazeta.

Ci — nu era ușor ...

Despre »Foaia Interesantă« însă, trebuie să spun, că — nu era așa de ușor a o redacta după planul statorit de mine pentru ea. Când adunam materialul pentru ea, trebuia să țin samă, că îl vor ceti țărani cu știință mai puțină, deci trebuia să găsesc, — pe lângă ce scriam eu, — bucăți literare scrise în limbă poporală,

scurte, (fără »va urma«) și cu fond sănătos, moral, înlăturând tot ce duce la rău. Căci eu prin acea foiță nu făceam »artă pentru artă«, ci »artă cu tendinți«. De aceea trebuia să frunzăresc multe reviste literare și foiletoane de-ale ziarelor, până găseam ceva pe plac. De aflam o schiță sau nuvela bună, dar scrisă în limbă literară neînțeleasă de popor, — o »traduceam« în limba poporală, înlocuind toate neologismele cu cuvinte simple, țărănești. Chiar poeziile, ori cât de frumoase ar fi fost, dacă nu erau scrise în limba poporală, nu le reproduceam. Așa apoi cetitorii mei nu găseau în foaie lucrări pe cari ei să nu le înțeleagă, nici teorii și desbateri ce trec peste putința lor de pricepere. — Iar pentru ca »Foaia« să fie în duhul chipului din No. 1, alui Iancu, duh de luptător și profund național, — unde numai auzeam de un Român vrednic prin o faptă a sa, printr'o suferință a sa pentru neam, — îi ceream fotografia și istoria, și-l puneam în foaie! Asta plăcea și încurajia și pe alții.

Iar pentru a lega tot mai tare sufletele Românașilor noștri, de a fraților din țara liberă și a-i face să se dorească și ei în România, pentru viitoare vremuri!, — am luat legătură cu Revista Armatei dela București, rugându-o să-mi împrumute clișeele ei cu bogate chipuri din armata română: grupe de ofițeri la un 10 Mai, la o sărbare militară, la o școală militară, etc., și pe toate le dădeam în Foaia Interesantă. Și cetitorii admirau Armata Română și se încăl-

zeau pentru ea și Țara care o are. Iar în zilele când Prințisorul Carol începuse a fi arătat prin reviste și pe ilustrate, odată ca ciobănaș, altădată ca cercetaș, sau ținut de mână de Unchiul-său Regele Carol I, mai târziu ca elev militar, — toate chipurile acestea nu scăpau să nu fie date de »Foaia Interesantă«, ca și chipurile Prințeselor și a Familiei Regale peste tot. Când Coșbuc i-a scris Prințului Carol poezia în care îl vedea cârmuind corăbiile neamului peste mări și pe el îl vedea stăpân „peste cele azi strâmte cari vor fi lărgite“, — am dat poezia și chipul celui cântat. Era »Foaia Interesantă« un fel de Album cuprinzător a tot ce putea fi înălțător de suflet românesc, atât de aici dela noi, cât și din Vechiul Regat.

— Ba, pentru a îndestula tot mai mult chiar și ochii cetitorilor, din anul al 6-lea începui a da »Foaia Interesantă« la Crăciun și la Paști, tipărită *în color!* D. e. titula și clișeele în albastru deschis, uneori la Paști pe pagina întâie ouă roșii frumos încondeiate, date în roșu, — Căledarul asemenea cu ilustrațiuni colorate prin el. Totul atrăgând la cetit și la abonat.

În felul acesta îngrijită, gazeta a prins și a sporit an de an. Anul-nou începuse să ne vină cu prețioase bucurii, — răsplata muncii sînguincioase, — prin sporul foarte săltat al abonaților. Ne creștea numărul abonaților la fiecare an cu 1000—1500—2000. De opream mersul foilor la 1000 cari n'au renoit, aveam în loc 2000 de abonați noi, cari le luau locul. — Și ve-

neau așa numeroși abonați și pentru faptul, că eu nu lăcomeam la »îmbogățire« din foi, ci le ofeream pe un preț de tot mic, *bucurându-mă că prin răspândirea foilor, vedeam mărirea numărului aderenților și luptătorilor hotărâți pentru ideile propagate prin aceste foi!*

Scoală de — „plugari luminați“.

Mai plăceau aceste foi și pentru cuvântul, că în ele se talmăciau cetitorilor felurite cuvinte și numiri din limba literară pe cari nu le puteam încungiura. De pildă era vorba de un »Congres«, îndată lângă el puneam în paranteză explicația: (Mare sfat), unanim (cu toate glasurile), subminează (subsapă), subteran (subpământean), șomer (lucrător ce nu-și găsește de lucru), parlament (Sfatul țării), etc. etc. — așa că cetitorul foilor dela Orăștie, ajungea să fie corect înțelegător al multor cuvinte literare cu cari se întâlnește și el adeseori.

Pentru a putea însă da astfel de »traduceri« a neologismelor în limba poporului, trebuie să fi citit cu luare aminte pe Ispirescu, pe Creangă, pe Du nitru Stăncescu, pe Slavici, Coșbuc și Goga, ca și multe din Cărțile sfinte cu a lor limbă atât de cuprinzătoare și mult spunătoare, pe lângă toată simplitatea ei. Acești autori și aceste cărți te învață cum se grăește pentru a fi înțeles de popor.

Eu când scriam pentru gazetă, nici nu voiam să mă gândesc la aceea, că ce scriu eu va fi citit și de cutare intelectual, de un avocat, de

un profesor, — ci îmi părea că stau la sfat pe lavița dela poartă Dumineca după amiază, cu 5—6 țărani, cari mă ispitesc, mă iscodesc, și eu trebuie să le spun ce știu, așa ca ei să-mi priceapă toată vorba.

Dar eu nu le explicam numai cuvintele streine lor, ci și locurile pe cari se petreceau oarecari fapte, întâmplările de cari era vorba, arătându-le origina și cauzele cari le-au provocat. Scrieam despre războiul cu Burii sau, ca azi cu Abisinienii, — mergeam întâi la Enciclopedie și mă lămuram eu însumi asupra țării, asupra oamenilor, și apoi făceam despre ele o mică monografie a întâmplării sau a locului, a faptului despre care scriu, așa că cetitorul meu cu mai puțină știință, să înțeleagă acum bine despre ce e vorba. — Am ajuns prin asta de-mi spuneau oameni de oraș, câte-un negustor sau alt om cu știință mijlocie, că: — Cetesc eu. »Tribuna« sau »Românul« sau »Gazeta«, dar aștept »Libertatea«, c'apoi aceea îmi explică ce n'am priceput din acelea... (căci ziarele prezintă faptele sumar, presupunând destule cunoștințe la cetitor).

De aceea se spunea, că țărani cari cetesc foile dela Orăștie, ajung a fi — „țărani luminați“.

A treia foaie:

»Tovărășia«

În timpul acesta, în „Libertatea“ aveam o rubrică „economică“, în care adunam cele mai de seamă povește practice date de știință pen-

tru plugărie și ramificațiile ei. — În a. 1906, *Vasile C. Osvad* 1. pe atunci Director la o bancuță din Hunedoara, începu a tipări o revistă economică, prin care propoveduia, foarte luminat și stăruitor, ideea cooperatistă, după ce cooperațiile în Regat înfloreau admirabil. Stăruia ca și poporul nostru să se unească în „*tovărdășii economice*“, (cum foarte nimerit le ziceam noi aici, în graiu poporal), arătând marile lor foloase. De aceea și revista și-o botează „*Tovărășia*“. Era foaia bună, dar, militând pentru o idee nouă, prindea încet. La sfârșitul anului prim, Osvadă îmi spuse că — își sistează apariția revistei.

Eu, văzând că „*Libertatea*“ a luat un frumos avânt, i-am zis: E păcat să încetezi propaganda unei idei atât de folositoare. Uite, eu cerc să te ajut. Îți scot dela Anul-nou încolo, foaia *ca adaos economic la „Libertatea“*. O dau de 4 pagini și tot la 2 săptămâni. Cu chel-tuiala, încarc „*Libertatea*“. Ca s'o scrii, la 2 săptămâni un număr, nu-ți va fi greu. — El a primit cu bucurie. Și:

La Crăciunul anului 1906, „*Libertatea*“ în-tră în casele cetitorilor ei, cu 2 suplamente, cu două fiice de mână: Cu „*Foaia Interesantă*“, de petrecere și învățătură, și cu „*Tovărășia*“, de bune îndrumări economice! În loc să le dau o rubrică „*economică*“ de 2—3 coloane, le dau o foaie întreagă, bogată în sfaturi. — Și *pen-tru foaia nouă — nu le cerut nici o urcare de preț!* O vor primi de cinste, peste celelalte

două, ca răsplată cetitorilor țărani, pentru felul cum au început a sprijini aceste foi.

Bucuria țăranilor fu firească. Abonații noi veniră și mai mulți, când se vesti că primesc pe viitor **3 foi pentru 5 coroare!** În fiecare Duminică le mergeau 2 foi, și tot la a doua Duminică, **trei**.

*

Trei ani, merseră aceste foi așa în trei. În a. 1909 remarcând eu talentul real al unui scriitor umoristic la Sibiiu, care redacta Calendarul glumeț „Poznașul“ edat de W. Krafft, iscăbind „Haralamb Călămăr“, nume sub care se ascundea pretinul meu **Ermit Borcea**, funcționar la societatea de asigurări „Transylvania“ din Sibiiu, — l-am cercetat și i-am zis: E păcat să te pierzi într'un Calendar pe an. Haid, redactează tu o foaie de glume, pe care eu s'o dau ca adaos la „Libertatea“. Să scoți numai la 2 săptămâni un număr. — El se bucură și primi. Ii oferii o remunerație potrivită, și înțelegerea fu gata. La Crăciunul anului 1909, „Libertatea“ intra în casele abonaților săi, cu 3 fiice de mână, ducându-le și pe a 4-a foaie, pe cea de glume numită:

»**BOBÂRNACI**«,

pentru-că »bobârnaci« avea să dea tuturor scăderilor și răutăților și rătăcirilor de printre noi. — Și fu foiața »Bobârnaci« o nouă atracție pentru cetitori, căci **Ermit Borcea** o scria aproape toată în versuri, sau în glume scurte, pline de

spirit. Dar de un spirit sănătos, nu de unul desmățat. Deși »umoristică«, foaia lui se distingea prin tonul său plin de cuvîință. Glumele lui puteau fi cetite în ori-ce societate bună, fără ca cetitorul să roșască sau să se jeneze. Rideau cu plăcere chiar și acei ce simțau că „bobârnacul“ i-a atins și pe ei... Cităm câteva, ca pilde :

ROMÂNUL ȘI UNA-ALTA.

Din fire tot Românul
E treaz delă natură
Și nu-i popor pe lume
Mai bun la învățătură,
Și nu este fîință
Ca el mai cumpătată,
Numai — când bea, Românul
Mer u... SE CAM ÎMBATĂ...

Românul ține tare
Și mult la prielinie,
Urește și condamnă
Ce-i fals, fătărnicie,
Și nu-i pe lumea asta
Ca el aleasă gîntă.
Numai că... ici și colea,
Îi place să cam — MINTĂ!...

Viața de familie,
O laudă, o aloară,
Dar — nu se prea însoară.

Când, e să facă ceva
Ușor se hotărăște
Dar — iute se oprește...

După ziare apoi
El chiar se prapădește
Pe toate le-abonează
Dar — nu le și plătește!...

*
Mița: Taci din gură Ionel, că
la noi în salon e cineva la vizită.
Ionel: De unde știi?
Mița: Fiindcă mama nu se
răstește către tata...

PĂCAT

În inimă ne stă iubita,
Acesta-i lucru hotărât,
Dar ce păcat, când ni-i nevastă,
— NE STĂ ÎN GĂT...

— „SOTIE“... *

— Asta însamnă : S'O ȚIE cine
poate...

(Scriitorul era neînsurat)...

— De ce a început D-zeu lu-
mea cu Adam și nu cu Eva?

— Fiindcă a știut că cu fe-
meile — nu poți începe nimic...

*
— Cu pene streine te poți im-
podobi, dar nu poți să și zbori!...

*
— Mă, la'teles, ce focut lîic
ai tâu cu cele 000 de coroane
ce i-ai dat astă vară?

— No, ce să fache? Focut
BANCROT!

*
— Ce-ți folosește VATRA fa-
miliară, dacă nevasta nu știe
ferbe!...

*
— Câtă leafă capeți ca practi-
cant în slujba în care ai intrat?

— Anul ăsta încă NIMIC, dar
dacă mă port bine, după un an
capăt INDOIT...

(Par'că azi se potrivește și
mai bine).

La acest Crăciun (1909) cetitorii din popor fură și mai încântați de foile ce le-au venit dela Orăștie, căci li-se așternură pe masă **4 foi**, trei cele cunoscute, iar a 4-a cea nouă, de glume. Nu i-am obligat să abonezețe **toți** și »Bobârnacii«, numai cei ce vor, adăugând **numai 1 coroană** pe an pentru noua foaie. Aproape toți au ceru'to. Primeau acum 4 foi pentru 6 coroane! Și anume: În fiecare Duminică 3 foi: „Libertatea“ cu „Foaia Interesantă“ totdeauna, iar la ca treia: într'o Duminică foaia economică, în alta cea de glume, la olaltă 16 pagini. — Iar la sărbătorile mari: la Crăciun și la Paști, le mergeau toate 4 foile, așa:

LIBERTATEA

FOAIA INTERESANTĂ

TOVĂRĂȘIA

BOBĂRNACI

Anume: „Libertatea“ cu ale ei 8 pagini ca totdeauna, iar „Foaia Interesantă“ și „Bobârnacii“ în dublu număr de pagini, fiecare câte 8, și doar foaia economică de rămânea uneori la ale ei 4 pagini, — și așa mergeau laolaltă în

30 de pagini, uneori **32**. — Munca aceasta, care numai ușoară și mică nu era, poporul o răsplăti prin spor foarte prețios de abonamente. Ajunserăm la 10, apoi la 12.000 de abonamente! Pentru Ardeal în acele vremuri, foarte mult. Mulți nu voiau mici să creadă în așa succes.

*

— Și nu va fi fără interes să se știe, că: deși editam acum 4 foi, **nu am avut nici odată un ajutor în redacție**. Le-am îngrijit tot singur. Libertatea era scrisă întreagă de mine, Foaia Interesantă jumătate, o bună parte și din cea economică, — numai la Bobârnaci nu lucram nimic. Pe toate însă le aranjăm, le corigam și revidam. Toate prin mâna mea treceau...

Și: În cele 22 volume de »Foaie Interesantă« și 15 »Calendare Naționale«, am publicat mii de fotografii, — **dar nici odată fotografia mea, nict un șir despre mine!..**

Ani frumoși, cu lupte înălțătoare!

Am trăit atunci ani frumoși. Am luat în acești ani parte la trei mari campanii de alegeri de deputați. În 1903 la Dobra, care aduse primul rod al noilor strădării, și care fu ca o fulgerare străluminând pe cerul mohorât al vieții noastre politice. — Apoi ne avântarăm în luptele electorale din 1905, când au reușit 5 deputați români! Asta deschise multe inimi și le atrase spre noul curent. Iar în anul următor

1906, nu mai știu din ce cauză, Impăratul dizolvă parlamentul și ordonă alegeri nouă! Acum Conferența Națională hotărî, în numele Partidului întreg, părăsirea pasivității și — aruncarea în luptă pentru alegere de deputați! Această a treia opintire, avu un succes neașteptat de bun: fură aleși *15 deputați români*. Printre ei întră acum întâia oară, și d. *Iullu Maniu*, ales la Vințul de jos, — apoi *Coriolan Brediceanu* dela Lugoj, ales în două cercuri (la Sasca și la Oravița). Iar cea mai prețioasă dintre cuceririle acestor alegeri, fu alegerea Protopopului ort. *Dr. George Popovici* la Lugoj. Om foarte serios și respectat și de celelalte neamuri și confesiuni, el bătu aci, în centrul județului, pe candidatul guvernului, cel sprijinit cu tot aparatul administrativ și de stat! A fost o bucurie ce abia se poate descrie, iar în cercurile maghiare o uimire și chiar consternare! —

De intrat, au intrat în parlament, numai 14 deputați români, căci Corolian Brediceanu ales în 2 cercuri, a trebuit să renunțe la unul, lăsând să se facă acolo alegere nouă. A lăsat liber cercul Oravița, ca mai puternic românesc, cu 90% alegători români. Dar guvernul, furios de năvala Românilor asupra parlamentului din Pesta, se dete acum la astfel de volnicii și prigoniri cumplite a alegătorilor români, luându-le crîșmele, închizându-le prăvăliile, pedepsindu-i polițial cât mai aspru d. e. că le e grămada de gunoiu prea aproape de drum, că nu au petri de hotar între holdele de pe câmp, — și câte toate, —

încât la alegerea suplimentară ce se făcu, — candidatul român — căzu!

Cei 14 intrați însă în parlament, se purtară atât de bărbătește, încât Românilor le crescă încrederea în viitor, ca nici odată. Iar Ungurii se luară de gând, căci deputații români *iară acolo în parlament Alianță cu deputații Slovaci și Sîrbi*, mai puțini, ce răzbiseră și ei, — formând „*Blocul parlamentar al naționalităților*“

Noi de-afară, turnam oleiu în candelă, fericiți de drumul pe care ne vedea mporniți! Eu începui a scrie în „Libertatea“ o serie de articuli sub titlul: „*Sunt mândru că-s Român!*“, — arătând poporului nostru de ce poate fi mândru; aducându-i înainte pildele cele mai strălucite de lupte și biruințe a fraților din Țara liberă, cari au pus, prin veacuri, pe fugă pe Turci, pe Poloni, pe Unguri — și altele.

**O vorbă măgulitoare
pentru » Libertatea «.**

În anii aceștia de mari izbânzi românești, „Libertatea“ își avea nețăguduit partea ei de ajutor dat cu umărul ei. Ne-a mărturisit-o într'o zi însuși Președintele „Grupului parlamentar român“, d. *Dr. Teodor Mihail*. Venise și d-sa, cu ceilalți soți deputați, după izbânda din 1906, cu mai mulți membri din Comitetul Național, la Orăștie, pentru ceva conșultare, la d. Dr. A. Vlad. — Întâlnindu-mă, îmi spuse, zimbînd și bucuros :

— Apoi, părinte Moța, iaca trebuie să recunosc, că pe multe locuri, mai mult ne-a ales deputați „Libertatea“ D-tale, decât „corteșii“ (agenții electorali) ai noștri!... Iaca de unde o știu: Intr'un sat, în ajunul alegerilor trecute, se opresc mai mulți țărani în fața mea. Stăm cu ei de vorbă bucuroși. Li întreb eu de unele-alele. Printre ele și că: Ce fel de foi cetiți voi, de vă țineți așa de bine? Atunci unul din ei, mai sfătos, vrând să ne facă o plăcere și știind că popa lor cetește „Tribuna“ dela Arad, foaia oficială a Comitetului, răspunde:

— „Tribuna“, mă rog.

— Da? Bravo. Dar par'că chiar ai un număr în buzunar? (că-l văzui cu foaia în buzunar).

— Am, mă rog!... Și scoase din buzunar

— „*Libertatea*“... Din asta își lua el duhul... L-am lăudat și ți-o povestesc și d-tale...

Am avut și desiluzii...

Dar, am avut și desiluzii. În a. 1910, fiind noi alegeri, abia am mai putut trimite în parlament 5 deputați! Guvernul se pregătise „acum bine“ pentru ele. Strânsese toate „șuruburile“ în coastele alegătorilor cari atârnav, ei sau neam de neamul lor, cât de cât ceva, dela stat sau dela autoritățile publice, — și ne înfrânseră și la Orăștie și la Dobra, și prin Bănat... Căzu din deputăție și Dr. Vlad, și Iuliu Maniu, și Coriolan Brediceanu...

Totuși noi, prin foi, țineam sufletul în popor, explicându-i, că, cu toate acestea, „ce e

val ca valul trece ! Și va trece" el odată, de tot, și valul acestor volnicii ale unei stăpâniri streine și mișele, — iar „petrile" rămân !...

Luceferi ai scrisului.

Cu drag îmi aduc aminte de zilele de mărire a presei noastre din aceste vremi. Ziarele „Tribuna" și „Românul" dela Arad au scos la iveală câte talente de scriitori se găseau printre noi. Având acum prilej și fiind atrași de ziarele distins îngrijite, — apăreau cu scrisele lor, politice, sociale, culturale, pe toate terenele, stăruind și îndemnând, cât sub numele lor, cât sub pseudonime : Unchiașul-sfântos, Lerui-ler, Horia, Opincă, Moș-Roată... Îndeosebi așteptam cu drag numărul de Dumineca a ziarului „Tribuna" dela Arad, unde „Unchiașul-sfântos" ne dădea câte-un foileton plin de duh și de adevăr. „Unchiașul" era — Preasfinția Sa Părintele *Roman Ciorogariu*, azi Episcop la Oradea-mare, pe atunci Directorul Seminarului teologic din Arad.

1914.

Între astfel de stări și împrejurări, căzu războiul peste noi. Acum și rostul și fața foilor se schimbă cu totul... Cum plecară soldații sub arme, lumea cetitoare nu mai putea aștepta o săptămână până să-i vie o foaie, ca să afle știri dela război. Numărul abonaților noștri se urcă îndată la 16.000, căci ei băgară de samă, că din „Libertaten" tot poți înțelege, printre rânduri, mai mult ca din altele, cam ce e pe front.

Eu, pentru ca să nu-mi șteargă cenzura veștile cele rele de pe front, reproduceam din ziarele maghiare din Pesta, cari, în năcazul nesucceselor, le spuneau destul de fără perdea... Scriam : »Cetim în »Budapesti Hirlap« dela« Și cenzura lăsa, căci era glas unguresc care spunea acele lucruri. Dela o vreme văzui că mi-se șterge și aceea ce era simplă traducere din Hir-lap-urile lor. Și mi se spuse : »Nu se poate da spre cetire oamenilor simpli din popor ai foii d-tale, aceea ce dau ziarele mari pentru cetitorii lor intelectuali«...

Totuși mulți cereau să apară foaia de mai multe ori pe săptămână. Scosei un număr de Duminica numai de 4 pag. cu știri numai dela război, iar numărul de Joia, mergea regulat, cu adau-sele sale. Numărul al doilea nu era obligător, totuși îl abonară îndată vre-o 6000 de inși.

*

— Mult s'a schimbat în acest timp și fața »Foi Interesante«. Cei rămași acasă, începură a-și vărsa jalea lor în versuri foarte mișcătoare, plângându și copii pe părinți, soțiile pe soți, și cei duși pe front le scriiau și ei așa, în versuri de dor și de durere, că pe unde au nimerit, pe-acolo ce-au suferit... Și acelea ni se trimeteau nouă pentru a fi puse în foaie. Mai mult de jumătate din »Foaia Interesantă« era acum plină de versuri dela război, cu ale lui jeluiri. — multe cu adevărat mișcătoare.

De pildă unul scria :

*Foaie verde măr stufos,
Pământule păcătos,
Cât ai fost tu de setos,
Că trei ani a tot plouat
Și tu nu te-ai săturat,
Astăzi toată lumea plânge,
Că tu — te adani cu sânge!...*

Unde ați cetit o poezie mai frumoasă și mai adevărată, ca aceasta »poporală«...?

*

Strîmtorat.

Dar cu cât lunile treceau, mie vești tot mai rele mi-se aduceau...

Prefectura dela Deva îmi cerea să public în foaie știri neadevărate despre Conziliile de Coroană pe cari le-ar fi ținut la București conducătorii de țară și ar fi hotărât că România vine alături de Germania și Austro-Ungaria în război, contra Rușilor, pentru ca și soldații noștri să lupte cu atât mai bucuroși sub steagurile austro-ungurești, știind la dreapta lor pe frații lor, Dorobanții români. — Și pentru că eu nu scriam așa, ci *asa cum a fost*, cum s'au ținut acele Conzilii de Coroană la București, Prefectul i-a spus la telefon șefului Poliției din Orăștie, — »se vede de câtă »reacredință« este!...« — Slujbașii unguri, cari mă aveau ca sarea în ochi, mă pârau ca aș fi îndemnând pe soldații români, cari, nainte de a pleca pe câmpurile de luptă, veneau unii, de se spovedeau și se cuminecau, — că să nu fie credincioși steagului lor,... — și altele...

Intr'o zi de Octombrie 1914, chiar un Căpitan Neamț care locuia în vecini la un Sas, și auzise dela gazda sa că ce vecin pașnic și bun are el în mine, — mi-a lăsat vorbă prin gazda sa, să mă păzesc, căci sunt descris foarte rău la casarmă! Un judecător militar român, din Brașov, d. Bar doși, trimis în cercetare la Orăștie, a aflat minciuni despre mine la casarmă. Cunoscându-mă, mi-a spus ce se vorbește, și cum el a declarat acolo, că nu crede acele zvonuri, — dar să țin samă, că-s crestat acolo foarte rău!

Am înțeles. Cum aveam pașaport, prin Decembrie am trecut Carpații, și m'am stabilit în București. Anul-nou 1915 m'a găsit în București. După câteva luni, mulțumită unei întâmplări, trimisă parcă anume de Dzeu, soția mea a reușit sa vie și ea și cei 3 copii ai noștri, la București. Cum? Un cățel mușcase pe fiul meu Ionel de picior, și cum medicul se temea să nu fi fost turbat cățelul, a sfătuit'o să plece îndată cu el la un institut antirabic. Soția mea a plecat cu băiatul, luând și cele 2 fetițe, pe cari n'avea cui le lăsa, spre Predeal, să vie la institutul antirabic din București. La graniță numai cu mari intervenții — prin d. Dr. Meșianu, — a putut obține un bilet de trecere pe 14 zile, cu care a trecut. Funcționarul în drept a întreat'o: De câți ani e copilul? — De 13. — »Ei, a zis, doar n'o veni rândul și acestuia« — adeca îl sloboade în nădejde că n'o avea Ungaria lui nevoie și de el în războiul început. Și trecuți au fost.

Suprimarea foilor mele.

Dar neîntorcându-mă eu acasă, autoritățile maghiare au oprit apariția mai departe a foilor mele, pe cari le redacta cumnatul meu *Dr. Nicolae Dămian*, spunând că dacă proprietarul lor nu e acasă, n'au pe cine chema la răspundere la caz de nevoie, — deci le opresc!

La aceasta eu am răspuns, tipărindu-mi în toamna anului 1915, —

»Libertatea« la București!

Până la intrarea României în război (la Sântămăria anului 1916) »Libertatea« cu »Foaia Interesantă« au apărut la București, militând pentru intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei și pentru liberarea Românilor din acea Monarhie! — Apariția acestei foi »ardelenești« la București, a fost primită foarte bine. În scurtă vreme, într'o lună de zile, am primit atâtea abonamente din Moldova, Muntenia și Oltenia, încât se acopereau cheltuelile de editură, și-mi mai rămânea ceva și mie pentru muncă. Mulți cetitori îmi scriiau scrisori foarte măgulitoare, văzând o foaie ferită de orice gâlceve de partid și răvărsând numai duh și suflet românesc din toate scrisele sale. — La intrarea României în război, nu mai fură admise decât ziarele de zi, — și așa și »Libertatea« încetă a mai apare, spre a nu mai da și ea de lucru cenzurei. — Eu am intrat atunci în serviciul armatei ca Sublocotenent translator pe lângă »Comandantul teritorului ocupat«, di

Colonel *Pietraru*, cu care veniram în Transilvania, instituiind primele organe de administrație române, notari, primari, etc. prin județul Brașov, și prin Săcuime. — Era foarte interesant cum iugiseră toți Săcuii la păduri, dar văzând că ce omenește se poartă noii stăpâni cu ei, — se întorceau pe rând la casele lor.

— Ci pe când pornirăm și spre județul Făgăraș, — se întoarse roata norocului și — trebui să ne retragem la București. — De aci apoi, peste puțin timp, ne retrăserăm în Moldova...

La America.

În primăvara anului 1917, după detronarea țarului, guvernul român hotărî să trimită la America o »Misiune patriotică« stînd din Ardeleni cunoscuți, cari să stăruie printre Românii americani să formeze Legiuni de voluntari, cari să meargă în Franța, luptînd acolo pe frontul apusean contra puterilor centrale, — căci lovind în acelea, cauza părinților și fraților lor de acasă și liberarea lor, pentru care s'a aruncat și România în războiu, o ajută!

În »Misiunea« pe care s'o trimită în acest scop, guvernul chemă pe părintele *Dr. Lucaciu*, ca luptător național cu nume iubit, *pe mine* ca gazetar popular bine cunoscut, și noi cerurăm și pe profesorul *Vasile Stoica*, care să se prezinte acolo în uniformă de »ofițer român« (era translator ca și mine), atrăgând lumea prin înfățișarea ca *ofițer* român și propagandist.

Prin Rusia, peste Japonia,

Hawai cu Honolulu.

Am plecat din Iași, peste Ungheni, prin Maiu 1916. Ce surprindere am avut când am trecut dela Unghenii români la Unghenii-ruși! La noi, după $\frac{3}{4}$ an de război, lipsă, foame, zdențe. In gările rusești, după 2 ani de război: bufet, masă, ciainărie, bibliotecă, și nici un om sau soldat zdrențos! Nici cerșitori. Era în acea țară atâta bunăstare, încât numai de războiu, care să destrame totul în ea, nu avea Rusia nevoie. — Am luat'o drept în sus spre Petrograd (lăsând Moscova la o parte). Din Petrograd, cu »transsiberianul« peste Siberia, spre Vladivostoc. Cum mergeam drept spre Răsărit, în fiecare zi trebuia să ne dăm ceasul înapoi cu o oră, căci, mergând drept spre răsăritul soarelui, cu atâta ne ajungea dimineața mai de vreme, și trebuia să punem ceasul dela 8 la 7, ca să fim în rând cu lumea. — Cum cei dela bucătăria trenului se aprovizionau pe drum cu alimente, de 4—5 ori ni s'a schimbat pânea, când mai albă, când mai neagră, când mijlocie, după ținuturile prin cari treceam și cari au pâne deosebită. Unsprezece zile am alergat cu expresul transsiberian și multe lucruri minunate și neștiute am văzut. Orașe și casărmi prin Siberia, cum noi n'avem!

Dela Charbin n'am mai mers spre Vladivostoc, ci, la statul unui călător japonez, am coborît în jos prin Coreea, cercetând la Mukden palatele vechi ale Impăraților Coreei, acum goale,

decând e stăpânire japoneză peste țară. Dela capătul de jos al Japoniei, dela Simonoseki, am luat-o prin Japonia în sus, oprindu-ne 2 zile la Tokio, apoi mergând la Yokohama, unde aveam vapor. De aci peste uriașul Ocean Pacific spre America. La inzulele Hawai ne-am oprit jumătate de zi; am cercetat orașul Honolulu, fost nainte cu 15 ani încă un oraș vechitură, acum un splendid oraș american, decând inzulele aparțin Americii. — Pe vapor, ca și pe tren, vremea noastră schiopăta. Intr'o zi ni-se spuse: Azi e Marți, mâne e tot Marți, căci înaintând mereu spre răsăritul soarelui, trebuie să oprim o zi, ca să fim în pas cu lumea. — La întoarcere, din contră, ni-s'a spus: Azi e Marți și mâne e — Joi! Sărim o zi, ca să fim în mersul lumii. Iar pe transsiberian trebuia acum să împingem dimineața ciasul cu unu înainte, căci gonind spre Apus, ne ajungea dimineața cu un cias mai târziu, decum arăta ciasul nostru.

Ajunserăm, după 16 zile de goană prin Pacific, cu vapor puternic de 32.000 tone, la Sanfrancisco. Când ne apropiarăm de port, o Germană care ne cunoscuse pe vapor, ne spuse: Din port, vă îndrum eu cu o mașină la un hotel. Acolo să așteptați, că vă trimit și un agent de bilete de trenuri, care vă dă bilete până la Washington. Dar să stați în hotel, să nu ieșiți pe stradă, că — *nu știți umbla pe stradă!*... Am rîs noi de noi, dar ne-am supus, căci am văzut deja mergând spre hotel, că noi prin aceste străzi n'am ști umbla. E atâta alergătură de

tramwaie, de automobile, de camioane, încât dacă un ești deprins a te strecura printre ele, îndată te calcă unul sau altul. — Am stat la hotel și, de fapt, peste câteva ore, iacă agentul promis de doamna germană, apare. Intră și ne spune din capul locului că: altă limbă decât engleză, el nu știe!... Noi credeam că un om de afaceri, agent de bilete pe liniile ferate în Sanfrancisco, unde curg valuri-valuri tot felul de neamuri, Ruși, Japonezi, Filipineni, feluriți Europeni, va ști cel puțin 3—4 limbi, sau macar una, d. e. pe cea franceză. Când colo el nimic, decât englezește! Așa-s ei de încrezuți pe puterea limbii lor și încredințați, că toată lumea care merge la America, o știe, încât nici el, om de afaceri, nu-și bate capul cu alte limbi.

— Am stat la Washington vre-o săptămână, pentru plinire de formalități. Aci am văzut cât de serios și-a dat sama ce face, Ministrul care ne-a trimis la drum prin cele lumi, cu 50 Lei pe zi... Plăteam la Hotel camera 4 dollari pe zi, dolarul făcea 10 Lei, prin urmare plăteam 40 Lei camera și ne mai rămânea pentru trai câte — 10 Lei pe zi...

La Cleveland.

Ne-am stabilit apoi la Cleveland, fiindcă în acest oraș trăesc mai mulți Români. Clevelandul e un fel de capitală pentru Românii din America. — Aci eu în curând mă hotărîi să-mi tipăresc »Libertatea« cu »Foaia Interesantă« și în America, ajutând prin ele propaganda pentru care venisem. Și am început a tipări:

**»Libertatea« cu »Foaia Interesantă«
la Cleveland.**

În timp de 2 săptămâni, după apariția primului număr, am primit atâtea abonamente, încât mi se acopereau cheltuelile de editare, ba îmi mai și rămânea ceva pentru redactare. — Românii de acolo se bucurară de aceste foi, prea bine cunoscute lor de nainte de războiu, și par'că nu le venea să creadă că le văd, tocmai pe tocmai așa tipărite și scrise, ca cele de acasă! (Titulele foilor le turnasem în clișeu după cele de acasă, încât nu se deosebeau întru nimic, și acesta era farmecul lor pentru cunoscătorii lor). Și sorbeau știrile ce le dădeam despre ce e pe acasă, cum e prin România, dela intrarea ei în războiu; ce au pățimit unii frați transilvăneni refugiați, etc.

Două luni de zile am tipărit „Libertatea“ cu „Foaia Interesantă“ cea nedespărțită de ea, și acolo în America!

— După două luni însă, am fost silit să încetez tipărirea lor și — să plec grăbit napoi spre casă!... De ce? — Telegramele din ziarele americane ne arătau, că, după strălucita ofenzivă românească din Iulie 1917, care a dat peste cap frontul german, azvârlindu-l pe zeci de kilometri înapoi, — Rușii dezertează în chip ticălos dela datorie, retrăgându-se din front și lăsând largi spărturi în frontul român biruitor; că înaintarea românească nimicitoare, s'a oprit, ba frontul a trebuit să fie retras, ca nu cumva prin golurile lăsate de Ruși, să între germanii

și să-î atace din spate... Se scria că aceasta așa se va și întâmpla!

Atunci, desnădăjduit, mi-am zis: După asta un nou »exod« va urma: Retragerea Românilor și din Moldova, în Rusia (cum planul era de mai nainte pregătit), și cei dintâi pe cari guvernul îi va evacua în Rusia, vor fi Românii Ardeleni, ca nu cumva să dea Austro-Ungurii peste ei! — Și-mi vedeam și familia mea rătăcind pe drumurile chinuite ale unei retrageri forțate, împinsă spre necunoscut, călcând ca în hău... Și cum o lăsasem acolo cu abia 5000 Lei, vedeam că aceia n'o să-î ajungă mai mult ca pentru vre-o lună de zile. (Rubla rusească ni se vindea cu 2 Lei 50 bani).

Am fugit atunci napoi spre casă, tot pe drumul pe care am mers la America: peste Sanfrancisco, pe la Hawai-Honolulu, peste tot »Pacificul«, spre țărutul rusec, și de aci napoi peste Siberia la Petrograd.

*

La Petrograd am stat câteva zile, până am ajuns la un loc asigurat în acceleratul ce cobora în jos spre Basarabia. Am plecat cu recomandarea Legației României. Coboram în ziua a 3-a prin Rusia în jos, și trecusem de jumătatea drumului, când aflarăm, că la Petrograd *a izbucnit revoluția*!! Că aceea se întinde în jur, coboară și în jos, la spatele noastre! Nu știam cum să mulțumesc lui Dumnezeu că am plecat la timp, căci dacă mai stăteam numai 2 zile, mă prindea revoluția acolo și — nu știu de mai veneam spre țară...

Acum mă gândeam că ce voi afla acasă? Unde-mi va fi familia? Dar mâna lui Dzeu, pe care am simțit-o de atâtea ori asupra capului meu în zile de cea mai mare cumpănă în viața mea,— a fost și acum asupra casei mele: Soția mea nu s'a grăbit să plece cu celelalte familii ardeleni, cari toate plecaseră în Rusia la ordinul dat, — și a fost vai de sufletele lor, ce au pătimit pe acolo, asmuțându-se bolșevicii asupra lor chiar din partea unor ticăloși ca Bujor, Socor, Porcor, cari apoi s'au întors în țară și au ajuns a fi copiii favoriți ai stăpânirii românești!, — ci, cum eu eram în serviciul Etapelor, soția mea s'a rugat de cei în drept, să fie luată cu copiii atunci, când Etapele, de cari țin și eu cu serviciul, se vor retrage! A fost gândul care a mântuit-o. În câteva zile armata română refăcând frontul lăsat spart de Ruși, — Germanii au fost de nou puși pe fugă și Țara salvată! Așa apoi eu, la sosirea napoi din America, mi-am găsit familia la Iași, unde o lăsasem, iar despre frații ardeleni cari s'au retras în Rusia, auzeam știri cari ne sculau părul în cap!...

La »Cuvânt Moldovenesc«.

A urmat: Pacea dela Bufta și armistițiul. În acest timp eu am fost trimis în Basarabia la lucrul meu: să întru în Redacția gazetei „Cuvânt Moldovenesc“, redactat de d. *Pantimon Halippa*, care era chemat acum la alte rosturi mai însemnate. Am mers; am învățat

a scrie cu cirile și am redactat gazeta »Cuvânt Moldovenesc« aproape un an de zile, scriindu-o cu scrisoare rusească (fiindcă scrisoarea cu literele noastre acelea latinești, nu era cunoscută poporului deloc). Scriam însuflețindu-i pe frații »Moldoveni« (cum își ziceau ei) pentru unirea cu patria din care au fost rupți tâlhărește nainte cu un veac. — Dela o vreme începui a face cu ei școală, ca să învețe a ceti și cu literele noastre latinești. Pusei în foaie alfabetul rusesc și lângă fiecare slovă de-a lor, litera latină corăspunzătoare. Iar sub acest alfabet, am început a pune câte-o mică poezioară poporală, scrisă întâi cu litera rusească și alătura cu litera latină, românească. Și cetitorii asămănau și învățau. Am ajuns a le da câte-o coloană întreagă, așa puse paralel.

Acesta a fost începutul scrisului cu litere latine pentru Moldovenii Basarabiei, prin foaia lor. — Am ajutat așa a-i face să îndrăgească scrisoarea românească, dar mai ales luptam încălzit pentru unirea cu Țara mamă, — lucrare de covârșitoare importanță, a cărui suflet și motor era, mai mult ca ori-cine altul, *dl Onisifor Ghibu*. După astfel de stăruințe, în scris și cu graiul viu, prin conzultări și conferințe, a urmat convocarea Sfatului Țării, — parlamentul improvizat și oarecum voluntar ca un plebiscit, — care a proclamat întâi desfacerea Basarabiei de Rusia și apoi unirea cu Țara-mamă ! Am fost de față la ședințele Sfatului Țării, care a luat aceste istorice hotărîri, și cari au fost

conduse, ca Președinte al lor, de dl *Ion Inculeț*, în uniformă simplă de soldat rus, cu o centură simplă peste mijloc, în sala festivă a unui Liceu rusesc din Chișinău. Adunarea Sfatului a fost premeasă de un serviciu divin, servit în Capela Liceului, de către Episcopul rus Serafim, care nu părăsise încă Chișinăul. Aplecându-se vremii, episcopul a *cent evanghelia românește* spre marea plăcere a tuturor. Arăta în tot chipul că ar vrea să rămână mai departe aci, — dar d. General *Văitoianu* când a venit ca Comandant și Comisar al Basarabiei, l'a poftit, curtenitor, dar hotărît, să-și facă bagagele și să plece în Rusia, și l'a petrecut cu toate »onorurile« la gară și i-a dat drumul peste Nistru.

A venit, în curând după aceasta, ca Arhiepiscop al Basarabiei Preasfințitul *Nicodem*, azi Metropolit al Moldovei. Preasfinția Sa, care știa și rusește, a fost primit cu nespusă bucurie de „Moldoveni“ (de Români), dar cu supunere și ascultare și de Ruși. Ținuta plină de tact a Preasfințitului și energia și dreptatea dlui General Văitoianu, au contribuit mult la primirea cu bine a stăpânirii românești și la consolidarea ei, în vremea cât domniile Lor au stat în Basarabia.

Imi aduc cu multă dragoste aminte de zilele ce le-am petrecut în vremea acestor evenimente de seamă, ca ziarist și în Basarabia.

Spre casă ...

Au urmat cele ce se știu: Prăpădul frontului german în Apus; Adunarea dela 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia, decretând unirea Ardealului și Bănatului cu România; întrarea în Ardeal a armatei române biruitoare, acum a doua oră, și pentru a nu mai ieși, ci a se rezezi peste Tisa, până ce înfipse stindarul tricolor român pe Cetatea din Buda! Ca să avem iarăși ce povesti copiilor noștri ca minuni de bravură a armii române în acest cumplit războiu, așa cum le povesteam despre celalalt războiu cu Plevna și Grivița lui.

*
BCU Cluj / Central University Library Cluj

După toate aceste rătăcirii pe drumuri depărtate și prin țări neumbrate, timp de 4 ani, târându-mi și toată familia după mine, — în Decembrie 1918 m'am întors acasă la Orăștie. Iar aci, firește n'am stat pe loc, ci la 1 Ianuarie 1919, scosei de sub tipar din nou:

»Libertatea« — acasă!

O însoți și de data asta nedespărțita sa „Foaia Interesantă“... Ele își căutau voioase vechile cunoștințe și credeau că acelea vor alerga însuflețite a le îmbrățișa după atâta despărțire!... Dar cât deadevărat e cuvântul care zice, că: „Ochi ce nu se văd, se uită!“... Așa fu și cu noi, cu mine și cu toile mele. Ele nu-și mai găsiră cele 12.000 și mai mulți abonați, ci abia 5—6000. — Ceialalți o uitaseră, mulți din

ei periseră, sau de n'o uitaseră, dar au fost revenit din război cu capul întors (sau mai bine zis sucit) în alte părți... Nu le mai plăcea vorba cumpătată, așezată, le trebuia acuma ceva „nou“, ceva războinic, „revoluționar“, o răsturnare a toate, așa cum răsturnare era în cele mai multe (și zăpăcite) capete. Cu timpul au mai ajuns foile la 7000 și peste 7000 de abonați, așa că puteau exista, dar la strălucirea și la bunăstarea de nainte de război, nu mai! Nici adausele ei vechi nu le mai puteam da pe toate. Redactorul umoristic ne murise. Cel economic, V. C. Osvadă, fu chemat la rosturi mai înalte în Conziliul Dirigent. Dar pentru adaosul economic, găsim un alt redactor, foarte distins, pe profesorul de Școală agricolă **S. Ordeanu**. Și așa adaosul economic iară însoți „Libertatea“, acum sub numele de „Plugarul Luminat“. — Primeau dar și acum abonații noștri 3 foi.

Totuși observai, că foile nu mai prind ca în zilele de mărire de nainte de război. Asta pentru mai multe cuvinte: Intâiul socot că ar fi judecata schimbată a oamenilor trecuți prin război. Acestora le plăcea acum mai bine o gazetă-măciucă, care să lovească și dărîme în jurul ei. Glasul meu împăciuitor, le părea străin, venind ca de pe alte tărîmuri, din văi depărtate sau din codri pe unde m'oi fi rătăcit, dar nu de pe — pământul de azi! — Eu însă îmi ziceam: Numai răbdare! Acesta-i val trecător, poate să mai dureze, dar va trece. Oamenilor

va să le vină capul la loc. — Întru aceasta lucrăm.

Mai era însă, și un alt motiv: După război, Metropolia dela Blaj și-a înființat și ea foaia sa poporală, »Unirea Poporului«, și prin preoții săi trăgea pe abonatorii de foi la foaia lor bisericească. Metropolia de Sibiu își înființă și ea foaia sa poporală, de cuprins mai mult religios, decât de știri din lume și țară. Și preoții îmbiiară cetitorilor foaia aceasta.

Dar, poate, cel mai hotărîtor

motiv pentru care nu puteam câștiga atâta abonați, ca înainte de război, era: *revărsarea atât de numeroaselor foi dela București*. și pe la noi peste tot locul! Lumea noastră, chiar țărănimea, era, în chip firesc, dornică să vadă acum ce scriu foile din capitala Țării, dela București! Țărani cari, nainte vreme, ieșeau din Librărie sau dela vânzătorii de foi, în mână cu »Liber-tatea«, acum ies cu „*Universul*“ sau cu altă foaie mare dela București! — Soarele foilor noastre pâli. Cetitorii noștri se reduseră, prin împărțirea la alte foi.

O simțeam cu toții.

Unii au dedus din asta, că ne-ar fi scăzut cetitorii de foi... Dimpotrivă! Eu aflu ca ni s'au înzecit, sau și mai mult. În vreme-ce nainte de războiu ziarul Partidului Național avea cel mult 4000 de abonați și cetitori, acum un singur ziar din București, ca »Universul«,

avea în Ardeal și Banat 30—40.000 de cetitori, sau și mai mulți! Iar cu celelalte ziare împreună, se citeau, și se citesc, poate peste 100.000 foi în Ardeal și Banat. Au urmat »zile grele« pentru presa noastră provincială, dar zile de uriașă înălțare a numărului cetitorilor, pentru presă peste tot!

S'a schimbat și gustul cetitorilor.

În deosebi observai, că »Foaia Interesantă« nu mai are acea putere de atracție, pe care o avuse pe vremuri. Iacă de ce:

Lumea de acum, cu simțăminte asprite în război, nu mai dădea mult pe „poeziile“, nuvelele sau poveștile de odinioară. Li păreau acum acestea, lucruri de pe altă lume, bune pentru suflete mai de copii, nu pentru oameni trecuți prin asprimele vieții prin cari ei au trecut... Acestora le trebuiau „senzații“, cari să le iriteze nervii, să-i zgărie, cum își zgărie bețivul gâtul cu spirt aspru; beutura mai moale, nu-l mai mulțumește. — Și aceștia găseau ce căutau, »senzații«, prin atâtea foi de speculă, pline cu descrieri ce se întrec între ele a da amănunție despre cutare omor fioros, spargere, înșelăciune, destrăbălare desmățată, istețime de pungășie, atac asupra unei bănci, etc..., de par'că gazeta n'ar fi o foaie pentru citit, ci o catedră dela care se dau lecții pentru »neștiutori«, cum să ajungă a fi — pungăși și ocnași!

O »acomodare«.

Mă gândii și eu la o „acomodare“ oarecare vremilor, din două motive: întâi ca să țin dară și eu samă de „gustul“ cetitorilor, cari caută „senzații“, — a doua, și mai ales, pentru următorul cuvânt: Acum îmi era foarte greu, aproape imposibil, a mai da o foaie de 4 pagini săptămânal, numai cu literatură aleasă! Mai ales așa cum eu o căutam: scrisă popular, cu fond sănătos și ușoară. După război revistele literare nu mai apărură, iar cele cari mai apărură, nu mai aduceau bucăți literare scrise ca pentru popor. — „Inter arma silent musae“. Iar la noi, durere, e par'că și azi tot „război“, căci muzele stau încă departe, spăriate, pe undeva. — Acest fapt mă constrângea și el singur, a face o modificare în felul de redactare al „Foi Interesante“, introducând în ea și alt material de citit, decât cel curat literar. — Îți voi da și eu, dragă cetitorule, — mi-am zis, — știri »senzaționale«... Dar, cum eu nici odată nu m'am coborât prin foile mele la poporul de jos, ca să rămân și eu acolo jos cu el, *ci ca să l ridic pe el la mine* așa și de data asta am zis: Îți plac știrile mai »senzaționale«? Le vei avea și în »Foaia Interesantă« a mea, dar nu de cele pe cari le găsești zilnic în presa de speculă, care îți ridică părul în cap prin grozăviile crimelor ce-ți descrie, cu amănunte mai sângeroase de cum au fost de fapt, — ci îți voi prelucra și arăta »senzațiile«, de multe ori uimitoare, *ale descoperirilor științei*, ale minuni-

lor ce le face tehnica, așa ca tu, cetind aceste senzații științifice, să ajungi a vedea cât mai bine în lumea științei înaintate de azi și a o înțelege. — Ca să corăspundă scopului său de acum, pusei »Foi Interesante« un subtitlu: „*Pentru petrecere și învățatură*“ — *Magazin de cunoștințe folositoare*“

Și începui a aduna în ea toate descoperirile mari ale zilei în tehnică, în astronomie, în ori-ce știință. Când Marconi, stând pe un vapor în Marea Adriatică, la țărmlul Italiei, aprinse lampel electrice dintr'un oraș din Australia, asta fu o știre »senzațională« pe care »Foaia Interesantă« o descrie în toată frumusețea ei, uimindu-și cetitorii doritori și ei de »senzații«, dar hrăindu-i cu o »senzație« care-i și învăța a ști ceva nou și minunat. — Tot astfel de senzație le arată în descoperirea razelor cari opresc motoarele la depărtări de sute de kilometri; — cand se descoperi de astronomi noua planetă Transneptunia, pe care un luminat cap de astronom o prorocise cu 40 de ani înainte, pe care el o știa (pe temeiul socotelilor lui savante) dar nu o putea vedea, din lipsa unui telescop așa de puternic cum i-ar fi trebuit. Când acum, după moartea lui, cei ce avură la îndemână telescopul necesar, văzură ce înaintașul le spunea că există cu siguranță, deși el nu vede, — ce știre »senzațională« frumoasă făcui eu din asta în „Foaia Interesantă“ și în calendarul ei! — Și alte descoperiri, pe toate, le prelucram pentru cetitorii mei țărani, cari făceau prin Foița lor

adevărată școală și se luminau. În acest fel m'am „acomodat” și eu cerințelor vremii, de a da »senzații« prin foi, cetitorilor. Abonații le gustau cu plăcere și cu folos. Și cu toate acestea — răspândirea foilor, așa ca odinioară, nu mai mergea. Stăteam pe loc, la numărul, mulțumitor altfel, de abonați. De ce stăteam pe loc? Pentru-că »politica« și-a picurat „vinul” (ca să nu-i zicem veninul) său în popor. Ea împărți țărănimea în tabere de „partide”, și partidele trimit oamenilor lor foi cu laude de sine și cu hule spumoase la gură asupra contrarilor! Și dacă oamenii dau bani pentru acele foi, bine, dacă nu, iară bine, le merg mai departe, numai să se întărească „ținerea la partid”. Așa apoi, foile cari stau drepte, între partide și spun adevărul, și de bine și de rău, despre fiecare, nu mai sunt căutate... Ajung uitate...

O fuziune.

- În dorința mea de a zmulge și lumii acesteia de după războiu, admirația pentru gazetăria noastră poporală ardelenescă, m'am hotărât să fac fuziunea foi naționaliste »Libertatea«, cu foaia de propagandă religioasă „Lumina Sateilor” dela Sibiu, care îmbrățișând o propagandă viuă a simțului religios, își câștigase frumos nume. Am împreunat aceste 2 foi cu 2 înfățișări, ambele și plăcute și de folos poporului, căci simțam că ideea națională, cu întărirea în credința religioasă, are să ducă la o frumoasă izbândă gazetărească poporală. — M'am dus la

Sibiiu, și, părintele Trifa lipsind din cauză de boală, am luat conducerea foilor contopite, cari se prezentau foarte bine și ca bogăție de pagini, și ca cuprins variat. Planul reuși adecă strălucit. — Pot spune, că mă întrecusem pe mine însumi, căci foile contopite aveau în toamna anului 1930: peste 20.000 de abonați! Și cu tendința de sporire și mai mult.

— Dar abia condusei foile contopite 3—4 luni de zile, și începui să am strașnice desiluzii... Nu cunoscusem oamenii cu care m'am fost întovărășit, pe frații Trifa, unul, Iosif, redactorul, altul, Constantin, administratorul, care însă nu făcea nimic fără aprobarea fratelui său. Ei se vădiră prea curând oameni de un egoism material nebănuit de mine, de o lăcomie după îmbogățire cu orice preț, și fără nici o alegere a mijloacelor, cum nici închipui nu-mi putusem. Dar administratorul mi-o dovedi prea curând, pe scoteala mea. Mă trezii într'o zi, că, pe temelul unor scoteli coborâte din lună și din stele, îmi confișcă, în totul cu dela sine putere, partea ce aveam de primit din părășia la Calendarul foii pe 1931, Calendar lucrat întreg de mine și numai vândut și incassat de domnu administrator. Din 60—70.000 de Lei ce mi-se cuveneau ca părăș, nu mi-a dat un singur Leu! Acolo-s până azi. El avea de plătit ratele pentru prețioasa mașină de tipar ce cumpăraseră. Și-i venea greu să se lipsească de sumele ce încasase. Le folosea pe toate pentru plata Mașinii botezată »poetic« de ei »Mireasa Vântului«...

Mi-a suflat vântul, se vede, și banii mei printre roțițele acelei mașini... — Foarte mirat de așa tovarășie, nici măcar nu m'am plâns cuiva, nu am reclamat nicăiri, simplu mi-am luat numele de pe foaie și am plecat acasă. Aci e prima oară că-mi scriu năcazul...

Ideea mea, de care mă însuflețisem, încât eram gata să-mi las căminul și să merg în loc strein ca s'o slujesc, ideea de-a da lumii românești o nouă dovadă despre o puternică, impunătoare înălțare a unei gazete populare, — reușise! Dar poate chiar această reușită a amăgit pe asociații mei, să creadă, că de acum lucrul va merge și de sine, și atunci s'au dedat față de mine la nedreptăți cari să mă desguste. Asta le-a reușit foarte ușor. Eu îndată ce-am simțit că aci nu găsesc armonia și dragostea, fără de care într'o redacție nu se poate lucra, am plecat. Și ei n'au putut susține succesul atins de mine. După retragerea mea, au dat napoi cu foile, la 10.000, la 8000, la 6000...

Cei rămași, pentru aceeași lăcomie materială, s'au certat apoi ei frații între ei, și redactorul a alungat de-acolo pe fratele administrator... Mai apoi, cel rămas, se certă și cu conducerea bisericească, cu cel mai mare binefăcător al său, cu Capul acelei conduceri, care i-a îngăduit prea mult și i-a iertat prea multe, și se despărți cu scandal și de acela, — stricând și spargând un lucru bun și cu mare viitor! — De știau ei prețui și păstra colaborarea mea, azi am avea o foaie poporală de

primul rang în Ardeal, ba în toată țara, cu 25—30.000 de abonați. Așa, s'a dat tot lucrul de mal. După-ce s'a rupt din vechile bune legături și a ajuns dar „independent“, capul nemulțumirii își tipărește separat o foaie a sa, încurajând nesupunerea față de autoritatea legală a bisericii și de organizația ei, dând însuși pildă, chemând pe naivii sau porniții contra oricărei discipline, la „voluntariat“ în manifestarea credinței, deci — la anarhie. Foaia veche de bună îndrumare, Lumina Satelor pe care a părăsit-o, se silește a ținea lumea la ascultarea înțeleaptă ce se cade față de Conducerea legiuită a Bisericii, — dar luptă cu destule greutateți, căci — chemarea la rău, asmuțarea mulțimii puțin știutoare, la răsvrătire, la ură împotriva celor puși să-i conducă, izbutește de regulă mai mult decât un îndemn bun.

În primăvară, după ce l'am văzut pe păr. Trifa că e dară »independent« în înțelesul de sine dorit, că are bunul material la care atâta râvnea, — l'am întrebat de nu crede că ar fi timpul să-mi scoată roțițele mele din „Mireasa Vântului“, să-mi dea partea ce mi-a fost reținută pe nedrept de fratele său și investită în tipografia lor? Dar — nici răspuns nu mi-a dat, decum bunul meu confiscat...

La București.

După un timp, tot cu gândul de-a asigura »Libertății« un viitor frumos, după un trecut ca acela pe care îl are, am luat înțelegere cu

marea întreprindere de editură »Universul« din București, să-mi scot gazeta la București. Socoteam că, cu sprijinul »Universului« voi putea să o răspândesc la sate, printre țărani, și în vechiul Regat. Dl Stelian Popescu a primit foarte binevoitor ideea și mi-a dat tot sprijinul necesar, de probă pe un an. — Dar aci planul meu nu a reușit, pentru cuvântul, că țărani din Vechiul Regat nu abonează foi, așa ca pe la noi. Ei cumpără câte-o gazetă când li se dă prilej, la oraș sau dela un vânzător, și cetesc așa mai mult ocazional, — citire din care, după a mea părere, cu puțin se aleg. Se alege cu ceva din citirea de gazetă, acel care o abonează și o primește regulat la casa sa ca pe un sfetnic, pe un prelin, pe un binevoitor al lui. Ca atare o îndrăgește și o ascultă: De aceea noi n'am cultivat vânzarea cu numărul al foilor, ci abonamentele. — Văzând că anul de probă se încheie la București cu deficit, am mulțumit și m'am retras iar acasă. Și am tipărit foile mai departe la Orăștie.

*

Intr'aceea se zvoni, că vine conversiunea, — pe care țărani o înțelesesă așa, că — n'au să mai plătească nimănui nimic... Această veste fu ca o lovitură în stomac pentru casieria foilor! Aproape toți oamenii cereau și primeau foile, dar cu gând că — nu le vor plăti! Presimțind eu criza ce va urma, pentru a mă feri de o încurcătură neplăcută, — hotărâii să

suspend deocamdată apariția foilor, în vara a. 1933, — așteptând vremuri mai bune.

Aș fi putut să asigur apariția lor, alăturându-mă vre-unui partid politic „de guvernământ”, care să le ajute în vremea crizei, — mai ales că am fost de atâtea ori și stăruitor invitat și de un partid și de altul, ca să mă alătur lor, că »n'o să-mi pară rău«... Dar nu m'am putut hotărî la asta, pentru că simțam, că și dacă m'aș fi alăturat unui partid din cele vechi și »de guvernământ«, prea curând trebuia să-l părăsesc, neputându-mă eu împăca cu „politică” ce se face de partidele noastre vechi, care de care cu mai mare număr de ploșnițe evreești în cojocul lor. Nu mă puteam eu duce cu cei ce poartă ca „medalion” la gât pe Auschnit, pe Blank, nici cu cei ce își au pe Kauffmann-ii, pe Wieder-ii ori pe Wolff-ii lor masculini sau feminini... Mai bine să înceteze foaia, rămânând cu amintirea nepătată!

— De scris mai scriu și azi câte un articol, mai spun câte-o vorbă bună, prin foile ce se țin în curățenie națională. Și aștept. Și așteptarea ar putea înceta, căci »criza« n'ar mai face azi imposibilă apariția foii, — dar o face acum, ceealaltă »criză« a ziarelor: cenzura!... De aceea, »așteptarea« cu răbdare a vremilor mai bune, e tot cea mai bună...

*

În această stare de așteptare am, de altfel, serioase bucurii. Văd că, așa fără zgomot, dar

cetele de luptători cu puteri proaspete, tot sporesc și se îndeasă, călcând pe căile neatârării și a mândriei naționale, pe care eu am umblat în toți cei 42 de ani de gazetărie ai mei. Sunt căile pe care a călcat și »Libertatea« în toți cei 32 de ani, cât a apărut!

Și sunt semne, că vremile mai bune și pentru presa națională, vor veni! Ba chiar că — nu mai sunt departe!

Mișcarea »de dreapta«, care se desvoaltă și se întărește în timpul din urmă atât de îmbucurător în toată țara, ni-le garantează! Gorniiștii pe pozițiile cele mai expuse, vestind acele vremuri, sunt Legionarii de extremă-dreaptă, iar Partidul Național-Creștin prefăcut într'unul cu Frontul Românesc, sunt răspunsul sănătos al neamului la chemarea vremilor! Numai miopii și cei ce fac politica struțului, nu văd repezițiunea cu care acele vremuri vin, vremuri cari multe vor schimba pe fața pământului și în țara noastră! — Le doresc cât mai curând sosite.

Procesele ce am avut.

Eu am avut, în anii »Libertății« trei procese: Unul cel pentru Mathia, descris mai sus, — al doilea pentru că voind să-mi trec în vechiul Regat un redactor osândit la jumătate de an închisoare, cu pașaport împrumutat, am fost pedepsit cu 3 zile de arest.

Al treilea, pentru-că am anunțat într'o Sâmbătă la vecernie pe Românii din Șibot, că mâne, Duminecă, avem adunare poporală la

Orăștie, unde va vorbi Dr. Lucaci, Șt. Cicio-Pop și alții... Nimic mai mult. — Am fost chemat în judecată pentru-că am făcut „politică în biserică“, iar părintele locului, Simion Secărea, un vrednic preot de legea bună veche, că de ce m'a lăsat să vorbesc în biserică sa? Ne-a dat Tribunalul din Deva la fiecare câte 2 săptămâni închisoare de stat la Seghedin. Am plecat amândoi spre locul bine cunoscut politicilor români, dar nouă încă nu. Când am intrat în curtea închisorii și s'a închis ușa și a răsunat zăvorul greu în urma noastră, bunul părinte Secărea, care știa numai drumul la biserică, îmi zise cam năcăjit:

— Vai Moța, Moța, unde mă aduseși tu pe mine!...

Am răs și l'am mângăiat spunându-i că are să vadă, că nu-i așa de rău cum îi pare acum... Și când a văzut că primim fiecare o cameră curată, că-i iertat să ne vină ziare (le comandasem înainte), că hrana ne vine din oraș, unde ni-o tocmisem, că peste zi suntem liberi a conveni cu cei din camerele de jos, între noi, (cei dela etaj între ei), și că acolo nu-s închiși decât... „oameni sum se cade“: ziarști, români și unguri (aceștia pentru-că înjurau pe Impăratul neamț din Viena), apoi domni pentru duel, — s'a împăcat cu soarta și ne-a trecut vremea destul de repede, și ne-am întors acasă tot prieteni buni, cum am rămas până la moarte.

— In România am fost arestat pân'acum numai de 2 ori, — doar' că Ungurii mă ares-

tau după ce mă judecau, iar în România fără nici o judecată! M'a arestat... fiul părintelui Secărea de mai sus, azi polițai în orașul Orăștie. M'a arestat fără ca eu să fi dat poliției nici macar atâta pretext cât negru sub unghie, — doar pentru „vina“ că-s — tatăl fiului meu... Și după ce m'a arestat, mi-a pus casa sub strașnică pază polițienească, luându-se în serios că prin asta face mare slujbă statului românesc, păzindu-l de un om rău ca mine!.. Mi-a pus în același timp sigilii pe Tipografie (la începutul lui Dec. 1933), ca nu cumva să mai pot scoate „Libertatea“ și mi-a ținut-o sigilată vre-o jumătate de an! Că mi-se făcea pagubă prin asta, nu-l durea pe nime. — Iar din fața casei mele n'a lipsit vre-o 5 luni de zile polițistul, care o privea încruntat ca pe o casă rea, și scriind pe toți câți intrau și câți ieșiau, ispitindu-i că — ce au căutat la mine? Au fost conduși la poliție chiar preoți cari veniseră la oficiul proto-popesesc, și luați la întrebare — că ce-au căutat la mine?

Cum l'ar mai fi luat de urechi pe acest polițai, bunul său părinte de-ar fi trăit, pentru cum s'a purtat cu mine și cu casa mea! Se indignau chiar Sașii și Ungurii, cari pentru cât n'ar fi făcut așa ceva cu preotul lor și cu casa lui?!

Poate mă vor mai aresta odată, ca să stee dreaptă cumpăna între „atențiile“ pe cari mi le-a dat stăpânirea ungureasca și cea românească...

O școală.

»Libertatea« a făcut și o școală în presa poporală de aici. Dând ea adausul său literar *ilustrat* și văzând toți că acel adaos place mult poporului, gazetele populare cari au apărut după război, cele mai multe, au început a apare la fel: cu adausuri ilustrate și silindu-se a scrie cât mai pe înțelesul poporului. Și azi unele mai țin la acest fel de împodobire a lor cu ilustrațiuni, — doar că nu mai fac selecțiunea ilustrațiilor, cum o făceam eu, ca ele să aibă o lature educativă în sine. Azi vezi ilustrații ciudate, streine, cari n'au nimic comun cu sufletul neamului, — iar de-ale noastre, dau când pun fotografiile șefilor lor politici.

*

De am un regret, e că gazetăria poporală cea independentă, sau slujind idei mântuitoare superioare, gazetăria care să nu fie simplă trimbiță răgușită de partid, — abia mai poate exista. O politică superioară de stat, ar trebui să se bucure de acea presă, care, neînjugată nici unui partid, face aici numai politică *românească*, organizând și conducând asalturi pentru cucerirea stăpânirii românești depline, pe aceste hotare! Și acea presă să fie sporită și serios sprijinită! — Azi această gazetărie poporală independentă, mai e reprezentată în Ardeal abia prin gazeta „*Lumea și Țara*“ a dlui *Dr. Sebastian Bornemisa*, dela Cluj, care însă și ea, — numai ea știe cum trăește!

O AMINTIRE CU INVĂȚ.
Cum m'a pedepsit pe
mine Vintilă Brătianu.

În legătură cu opinia de mai sus, despre cum ar trebui să-și aibă bărbații noștri de stat, ochii părintești și binevoitori asupra presei populare independente, — să povestesc aci un caz, din care cel ce vrea, poate înțelege ceva :

Vintilă Brătianu, — acest mare Român, numele căruia l'am pomenit și-l pomenesc cu mult respect, pentru-că avea loznica sa atât de mândră și tot mai actuală : Prin noi înșine ! , — era Ministru de Finanțe. S'a înființat atunci marele Credit Industrial. Pentru a-l lansa, a chema lumea la subscripție pentru el, s'a întocmit Prospectul ce avea să se publice prin ziare în toată țara. Vintilă Brătianu, om cruțător cum era, știa că dacă Ministerul trimite acel Prospect direct ziarelor, acestea îl taxează ceva mai binișor, ori bine de tot, față de alte anunțuri ale lor. Asta ar costa pe Minister câteva zeci ori sute de mii în plus. — Ca să nu aibă această cheltuială în plus, ca să cruțe, a dat Prospectul spre plasare în ziare, întreprinderii de anunțuri Schuller et Comp. din București, ca acea întreprindere să trimită ea anunțul spre publicare, pe lângă tariful pe care îl are convenit cu ziarele. Așa a fost.

Casa aceea de anunțuri fiind stup de Evrei, a dat anunțurile la ziare după »inima« ei : Ziarului care-i era mai la stomac, îi plătea publi-

care a bine, celui mai puțin drag, mai slab, iar ziarelor cari nu aveau loc în inima ei, — nu l'a dat deloc !

Intre acești din urmă era și »Libertatea«. Cunosându-ne cei dela jidoveasca Intreprindere, că nu mirosim a usturoi, — nu ne-a dat anunțul trimis ei de guvernul românesc, și anume de marele Român Vintilă Brătianu. Dacă pe toate gazetele le-a scurtat în câștigul lor, oprindu-le câte 30% din taxă, — pe »Libertatea« a »pedepsit'o« nedându-i nici o lăscăe. — Și iaca așa, Vintilă Brătian, de mine mult stimatul bărbat politic, m'a pedepsit pentru că am fost toată viața mea de părerea lui: Prin noi înșine ! — A cruțat ceva pentru Ministerul său de Finanțe. fără să observe că — umple odată până la plesnire, buzunarul jidoveștei case, și că lipsește ziarele de un câștig ce puteau să-l aibă mai bun, dacă le trimitea Prospectul direct. Și eu n'aș avea azi această ciudată amintire.

Ba și suprimată odată de — „Direcția Presei“.

Prin a. 1925 era iarăși stare de asediu și cenzură. Intr'o zi mă pomenii cu un ordin dela Comenduirea Pieții Orăștie (comandant era un ofițer Sas), că: „*Libertatea*“ e oprită a mai anare ! Avui un sentiment ciudat, zicându-mi: »Bravo ! In *România* oprește apariția „*Libertății*“ mele, un *Sas* !“... Mă mira faptul, pentru că nu avusem nici cel mai mic conflict cu autoritatea, nici măcar vr'un reproș nu mi s'a

făcut pentru gazetă. Am rugat atunci Comenduirea, să-mi comunice în copie ordinul ce li-a venit, ca să știu unde să intervin pentru lămurirea lucrului. — Mi s'a răspuns: E ordin telefonic dela Corpul de Armată din Sibiiu. — Am trimis atunci abonaților adausul economic „Plugarul Luminat«, explicându-le că de ce nu le mai pot trimite »Libertatea«, și arătându-mi mirarea, că Corpul de Armată din Sibiiu, nu știe ce gazetă e »Libertatea« și ce serviciu face ea neamului, încât poruncește, așa din senin, să fie oprită a mai apare! — Corpul ne-a răspuns în scris, scuzându-se, că nu are nici o vină, el știe ce foaie bună e „Libertatea«, dar el a primit, tot telefonic, ordinul dela București, ordin care în scris, nu i s'a mai trimis. — Am întrebat la Ministerul de Interne, nu știa nimeni nimic. — S'a făcut întrebare în Parlament. — Miniștrii nu știau nimic. Ii mira și pe ei măsura.

Ce fusese? — La *Președinția* Consiliului de Miniștri (însemnați-vă bine, unde!) funcționează o „*Diracția Presei*“, supraveghetoarea presei din toată țara. In acea Direcție era (ba o fi și azi tot acolo), un pui de Jidan, căruia nu-i plăcea de »Libertatea« (pentrucă avea o rubrică permanentă în care arăta: »Ce mai fac neamurile lui Marmorosch-Blank«?...) Și crezând că reușește să o zugrume, se prefăcu în submarin (adecă... lucrând din loc bine ascuns, sub apă...) și azvârli o »torpilă« dela acea Direcție sub redacția foii care i trăgea »neamurile« de barbă. Credea că noi, Ardeleni sfioși

cum suntem, văzându-ne suprimați, vom tăcea, și el, iaca, a astupat un glas neplăcut jidanilor. — Când a văzut că se face vorbă chiar și în Parlament și faptul trezește uimire, — lașul și-a revocat repede, tot prin telefon, ordinul, și, după 3 săptămâni de oprire, ni se dete de știre, că — putem apare mai departe...

Aceasta va să zică »Direcția Presei« la Președinția, nu la portarul, Conziliului de Miniștrii, — instituție de stat în Țara noastră Românească? Și așa rosturi are ea? Ce lucru slab!

Eu cred că »Direcția Presei« în România ar trebui să aibă ca conducător un astfel de spirit superior, suflet ales, care urmărind ziarele din țară, să spună celor în drept: Colo și colo apare un ziar, care tare vă ia în pleznă pe cei azi la putere, — dar încolo face astfel de propagandă patriotică și românească, încât merită tot sprijinul! Propun să fie ajutat cât mai mult, căci Românismul câștigă prin el!«... — Dar nu să propună, cum se face azi: saci de galbeni ziarelor rusești și evreești din Basarabia, cari subminează țara, dar laudă, perfid, pe câte-un jumătate de ministru sau Prefect...

* * *

DOUĂ AMINTIRI:

Când am ieșit eu din „Partidul Național“?

Era în ajunul Incoronării la Alba-Iulia. Printre conducătorii Partidului Național se vorbea, că

Partidul n'o să iee parte la Incoronare! — Nu-mi intra deloc în cap acest gând. Când știam eu, că ce interes trezea la noi când, — foarte rar, doar la mari manevre »împăratești« sau la o vânătoare, — venea și pe la noi vr'un »Principe« dela Viena, — acum, când vine Regele României, nu la vânătoare, ci la Incoronarea Sa de Rege al României Mărite, deci și al nostru, noi să stăm de-oparte?

Ca să știu, de e bun simțământul meu sau nu, — făcui prin „Libertatea“ un „plebiscit“. Pusei față 'n față, foarte imparțial, părerile pro și contra, — și cerui cetitorilor să răspundă, pe Cărțile postale trimise lor gata pentru răspuns. — Eu aveam acest obicei, că la hotăriri mari, să cer părerile cetitorilor, — căci multe înțelegi și înveți din acelea.

Conducerea Partidului nu se exprimase în chestie, și plebiscitul putea să-i fie chiar un îndreptar.

Când auzi d. Maniu, Președintele, de plebiscitul meu, îmi trimise întâi o telegramă, iar apoi un stafet al său, pe d. Dr. Sebastian Bornemisa, ca să-mi ceară, să nu public rezultatul plebiscitului. — L'am ascultat și nu l'am publicat. Deși era foarte grăitor: 80% din răspunsuri erau: Să luăm parte!, și doar 20 / ca „să nu luăm“. Printre acestea din urmă interesant era răspunsul unui cizmar din Cugir, care scria: „Dacă d. Maniu ar conduce încoronarea, m'aș duce și eu cu fa-

milia mea! Așa mergă — brățienii!“ Așa-l educaseră pe el gazetele... Și să știi că — s'a simțit grozav lipsa lui dela Incoronare...

Întâlnindu-mă după asta d. Maniu în București, a stăruit să mă capaciteze că ce face, e făcut după multă chibzuire... „Să știi, părinte Moța, mi-a zis, că nainte de a mă hoțări, trei zile și trei nopți m'am tot zbatut cu gândul, că ce să facem, și că e bine ce facem? Și am rămas la hoțărirea asta!“... Am replicat modest: „Dar, dle Președinte, asupra unui lucru sigur bun, inima și rațiunea nu cer unui om o luptă sufletească atât de îndelungată“...

Deși n'am publicat rezultatul plebiscitului, 2 membri ai Comitetului, Dr. Coltor și Dr. Sever Dan, mi-au făcut reproșuri în scris pentru „nedisciplină“ mea! Atunci le-am pus la dispoziție calitatea de membru al Partidului. Dl Maniu m'a rugat să nu părăsesc Partidul, căci d-sa îmi va da toată satisfacția pentru neplăcerea avută. Dar — nu mi-a dat'o niciodată. — Așa am rămas, tocmai cum se cere redactorului unei foi populare: în afară de partide, independent. În alt partid nu m'am mai înscris. Am rămas numai — creștin și Român.

*

»Remunerații Naționale«.

În 1927 guvernul Maniu împărți remunerații naționale celor cari au suferit mai greu în anii războiului, întemnițați de Unguri sau siliți să iee bățul pribegiei prin vechiul Regat. Cei mai

mulți cari le-au primit, le-au și meritat, câte 100.000 Lei. Dr. Branisce 200.000. — S'a dat sută de mii și părintelui Man, canonic la Gherla, care a fost întemnițat ca mulți alții; s'a mai dat dlui Dr. Dobrescu, care a fost în pribegie și d-sa, singur, după retragerea armatei române din Ardeal. S'a dat și părintelui Canonic Dr. Coltor dela Blaj, dar Sfinția sa a avut bunul simț să-l refuze, neștiind pentru ce l'ar primi...

S'a dat și unor colegi ziarști, retrași și ei cu armata română, unii chiar cu familia împreună, având dar de gustat mizeriile pribegiei un an și jumătate sau doi. — Foarte bine că li-s'a dat. Au meritat'o. — Dar pe mine m'au uitat darnicii dăruitori, deși eu am pribegit 4 ani cu familia după mine, numai noi știind prin câte am trecut!... M'au uitat, se vede pentru că... am luat parte la Incoronare...

*

— Țin să se știe un lucru: Eu avere din toată gazetăria mea, n'am făcut, doar'că mi-am crescut familia cum se cuvenea. Incolo, pornind dela stare de om tiner cu multă voință, dar fără mijloace materiale, totdeauna m'am luptat cu datoriile. Și azi încă plătesc la rămășițele lor. Intrebați la „Albina“...

*

De încheere.

Inchei dorind presei românești populare alt viitor, mult mai bun! Și fiindcă Dzeu s'a îndurat mult de mine când

m'a înzestrat cu un optimism aproape exagerat, dar de care nu-mi pare rău, căci am îndemnat viața întreagă și pe alții a fi încrezători în viitorul neamului, — și Dzeu mi-a ajutat să văd împlinit dacă nu tot ce am crezut și visat, dar vre-o 80% da, — în virtutea acestui optimism cred și acum, că dorința noastră a mult crezătorilor, Dzeu o va împlini! Neamul nostru va trăi în curând zilele lui de adevărată libertate și de stăpân în țara lui, pe care azi nu le are!

Pentru venirea acestor zile cât mai curând peste noi, mă rog lui Dzeu, — iar bărbaților politici cu adevărat Români, le zic: Dați țării, dacă doriți, ca și noi, acest viitor frumos poporului românesc: .

**O PRESĂ POPORALĂ PATRIOTICĂ CÂT
MAI PUTERNICĂ ȘI NEATÂRNATĂ!**

Orăștie, 1 Dec. 1935.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„A murit Mathia și cu el dreptatea“!

Slăvit fie numele tău, slăvit fie mai ales duhul tău cel drept, legendarule Rege, care de mâine încolo apari iarăși în mijlocul nostru, și vei sta pe veci, privind furnicarul de oameni ce vor mișuna în jurul tău, pe sub picioarele tale.

Turna'au chipul tău în bronz, iar de era să fie desăvârșită imaginea ta, și o inimă de aur trebuiau să toarne și să ți-o anine pe pept, ca toți să o vadă și toți aminte să-și aducă, de inima ta cea mai strălucitoare decât tot metalul din lume!

Reînviatu-te-au după sufe de ani, și te-au așezat pe superbul tău armăsar, cu mâinile pe b'ruitoarea sabie și cu privirea și senină cercând par'că să străbați lumea din jurul tău, să o ispitești, să o pătrunzi, să o vezi cum e azi, față de aceea pe care tu ai lăsat-o moștenire acestor plaiuri... — Te-au ridicat din mormântul tău, în care odihneai liniștit, și neauzind mai mult nici bunele, nici relele din lumea, în care odată mare și tare și model de bunătate fuseseși.

Dar teamă mare ne e, idealule Rege, că în frumosiții tăi ochi, prea curând ivi-se-vor lacrimi, și cu cât mai bine vei cunoaște lumea de azi, în șiroale prefăce-se-vor lacrimile din ochi tăi și nu vei mai înceta a le vărsa, văzând multa nedreptate ce se face popoarelor, pe cari tu cu dreptate și cu blândeșă le-ai fost deprins, — și mai ales văzând crunta nedreptate ce se face azi poporului blând și dulce, din care și tu te ai născut și te-ai înălțat!

Tu, care nu ți-ai tăgăduit originea ta de Român, ci pe însași mama ta ai lăsat să o zugrăvească în simplul ei port țărănesc, cu furca în brâu, pe părțile

din castelul tău iubit dela Hunedoara, ca etern document de prejudecare a originii tale, — tu ai plânge azi, ba poate ai sfârșima Castelul și pe procleșii lui îngrijitori, cari au lăsat să se spele, să se șteargă acel chip, ca cu el să se șteargă această mărturie a originii tale!..

Următorii tăi la conducerea țării, te-au așezat chiar în părțile răsăritene ale ei, în orașul unde te-ai născut. Dar ei au scăpat din vedere, că acest loc e încunjurat, ca un ostrov în mijlocul mării, de popor Român, — și că tu aici prea o să auzi gemetele și strigătele de durere ce se izbesc mereu de porțile cetății tale, venind dela poporul ce geme sub loviturile nedreptății ce se face cu el, cum se izbesc în vuet valurile mării de țării ostrovului.

Te-au așezat aici, și au uitat că aici, mai vârtos ca ori-și-unde, te vor face să îți pară rău că te-au scos iară pe lume, puțând aci mai bine ca ori-și-unde, să te încredințezi despre adevărul prefăcut în proverb și rostit cu duioșie și cu ofțări de popor: „A murit Mathia și cu el dreptatea“!..

Nu deparie de picioarele chipului tău, care reprezintă dreptatea, eșafod este ridicat tocmai dreptății!, și zeci din noi, cari ne silim a fi apostolii adevărului și ai dreptății celei iubite de tine, duși am fost și suntem trași pe acest eșafod modern, zvârliți în temniși, expatriați, sărăciți, pentru cererile noastre cari strigă după — dreptate!

Te-au așezat chiar într'un colț de țară, în mijlocul poporului român, bag' seama ca cu atât mai vârtos să auzi plângătoarele lui doine, pline de durere și de jale, — cari spun tânguitoare, că:

Sus la munte, jos la vale,
 Și-au făcut dușmanii cale,
 Din Sătmă, până 'n Săcele,
 Numai vaduri ca acele!.
 Vai de biet Român săracul,
 Inapoi tot dă, ca racul,

Nici îi merge, nici se 'ndeamnă,
 Nici îi este toamna, toamnă,
 Nici îi vară vara lui,
 Și-i străin în țara lui.

Și te va înduioșa cântecul trist, dar mai mult te va durea adevărul din cântec, că azi :

Numai umbra spinului,
 La ușa creștinului...

Și asta nici nu pentru aliceva, decât pentru faptul, că cea mai mare virtute a ta, dreptatea, a pierit demult de pe aceste plaiuri, și lăcomia și pofta criminală de a nimici cel mai tare pe cel mai slab, și cel bogat a se îmbogăți și cu puș'nul celui sărac, iar pe urmă a frage din sărac și oropsit și sufletul și al face pe el una cu negrul suflet al său, — numai pentru aceea sună doinele noastre atât de trist pentru tine atât de dureros. / Central University Library Cluj

Teamă ne e, slăvitule Crai, că prea iute te vei încredința, că pigmeii ce se vor cocoșa în jurul tău cu vorbiri în ziua desvăririi tale, te profanează și numai prin faptul, că se apropie de chipul tău cioplit! Că nimeni nu erau mai puțin potriviți a ridica statuie dreptății tale, ca acești nedrepți, ca acești farisei și vameși!

Când mai zvăpăiași face-și-vor, mâne, acești pigmei vânt în jurul tău, ridicându-se mai mult pe sine ca pe tine, prin vorbiri afectate, false, — fă o minune, măritule Rege, și scutură-ți greul metal în care ești turnat, și ridică-ți cu puternicele mâni biruitoarea-ți spadă, și deschide-ți într'aurita-ți gură și spunele tu însuși cum a fost vieașa ta, prin ce te-ai făcut mare, proverbial, neuitat, iubit de toate popoarele: prin aceea că ai fost blând și drept, — și alungă-le din creeri nebunele idei după cari ei azi aleargă, dedându-se la tirănie și nedreptate, — și închee-ți divina vorbire spunându-le, că dreptatea în lumea aceasta este floare albă, frumoasă, dulce, fericitoare, neuitată

— nedreptatea este spine, scăete, ciuline, — și cântă-le în ultimile urechi :

Cine-a îndrăgit ciullnii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!...

Ca glas de bucium de aur să răsunе glasul tău,
făcând ca dreptatea în această țară, numai amici
să albă, nu dușmani, și cerând ca

Toți dușmanii ei să piară
Din hotară în hotară,
Indrăgi-i-iar ciorile
Și spânzurătorile!...

Dacă ai ajunge acest lucru: îmblânzirea celor
nedrepți și înfocarea lor la dreptatea ideală: ar fi
aceasta cea mai mare glorie a apariției tale de nou
în mijlocul popoarelor țării!... — Cu câtă bucurie
te-am slăvi în cântece răsunătoare peste toate plaiu-
rile țării, a căror refren de fericire să fie: „A 'nviat
Mathia, a 'nviat dreptatea!“...

Fugi însă dela mine iluzie frumoasă, muzică de
devine cuvinte, și fă loc crudului adevăr, pe care de
veacuri îl repetăm cu durere:

**A murit Mathia —
și cu el dreptatea!..**

Iancu.

(Din No. 18, dela 3/16 Maiu 1903).

Biblioteca Universității Regale Ferdinand I.

din CLUJ.

M. 1744/1936

EXEMPLAR LEGAL.

